

ביאר רבינו בהל' חליצה ויבום (פ"ד ה"ד) דין החליצה שהוא כשירה אעפ"י שלא נתקיים התנאי, ובכאן לא כתב אלא דברים שיש בהן תנאי מה הן הדברים שצריך להיות בתנאי כדי שיועיל עכ"ד.

וכתב הכס"מ, ול"ג שאם היה כן דעת רבינו שמתנאי בני גד ילפינן שיהיה אפשר לקיימו על ידי שליח היה כותבו כאן וכוללו עם שאר הדברים שזכר בזה הפ', אבל דעת רבינו שכשאמרו חליצה מוטעית שאמרו לו חלוץ לה על מנת שתתן לך מאתים וזו שהיא חליצה כשירה אע"ג שלא נתנה לו, אין הטעם מפני שאנו לומדים מתנאי בני גד שהיא אפשר לקיימו על ידי השליח, אלא הטעם שכיון שעשה מעשה מחל התנאי, והביא ראיה מגמרא הנ"ל דכשאמרו שם הטעם שחליצה מוטעית כשירה משום דמתנאי בני גד ילפינן לה שצריך שהיא אפשר לקיימו על ידי שליח הוא לדעת האומר המקדש על תנאי ובעל אינה צריכה ממנו גט, אבל לדידן דלא קיי"ל כוותיה אלא כדאמר רב כהנא שצריכה ממנו גט וכן פסק רבינו סוף פ"ז, הטעם שחליצה מוטעית כשרה אינו מפני זה, אלא משום דכיון דעבד מעשה אחולי אחליה לתנאה וכו', ומסיק שם דלכן לא כתב רבינו כאן שצריך שהיא אפשר לקיימו על ידי שליח, מפני שסובר שאין צריך וכמו שכתבתי עכ"ד.

ועיין בשער המלך בהל' אישות (פרק ו' ה"ב) שס"ל כהכס"מ דרהמב"ם ס"ל דלא בעינן בתנאי שהיא אפשר לקיים על ידי שליח, דהרמב"ם אזיל לשיטתיה דס"ל תנאי ומעשה בדבר אחד תנאו קיים, ומשום דפסק כרבא וכתב אשי דבתראה הוא, וס"ל דטעמא דרבא ורב אשי, דאע"ג דלענין תנאי כפול ושאר משפטי התנאים ילפינן מתנאי בני גד ובני ראובן, לענין תנאי ומעשה בדבר אחד לא ילפינן מיניה, משום דדוקא לענין תנאי כפול ושאר משפטי התנאים איכא למילף מתנאי בני גד ובני ראובן, מדכתבו בזה הענין, אמנם גבי תנאי ומעשה בדבר אחד ליכא למילף מינה מידי, משום דמעשה שהיה כך היה, וכמו שהקשו התוס' בגיטין (דף ע"ה.) ד"ה לאפוקי, ומינה נשמע ג"כ לענין תנאי שא"א לקיימו ע"י שליח, דלרבא ורב אשי שפיר הוי תנאי, דלא ילפינן מבני גד ובני ראובן משום דמעשה שהיה כך היה, וריו"ח דבעי תנאי שאפשר לקיים ע"י שליח, משום דס"ל לענין תנאי ומעשה בדבר אחד כרב אדא דתנאו בטל, דילפינן מתנאי בני גד ובני ראובן, והיינו משום דס"ל דאי לאו קרא סברא הוא דשום תנאי לא יועיל לבטל המעשה והלכך כי ילפינן מתנאי בני גד ובני ראובן, דוקא דומיא דידיה הוא דילפינן והבו דלא לוסף עלה, ומעתה לדידן דקיי"ל כרבא ורב אשי דלא בעינן תנאי ומעשה בדבר אחד, ה"ה דלא בעינן תנאי שאפשר

ויצו אתם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה: ואיתא במדרש עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ופרה אדומה הקרבתי וצ"ב.

והנבס"ד, דאיתא במסכת כתובות (דף ע"ד.), אמר רב אחא בר יעקב אמר ריו"ח, המקדש על תנאי ובעל דברי הכל אינה צריכה ממנו גט, איתביה רב אחא בריה דרב איקא בר אחתיה, חליצה מוטעית כשירה, איזו היא חליצה מוטעית, אמר ריש לקיש, כל שאומר לו חלוץ לה ובכך אתה כונסה, אמר ר' יוחנן אני שונה בין שנתכוון הוא (לחליצה) ולא נתכוונה היא, בין שנתכוונה היא ולא נתכוון הוא חליצתה פסולה עד שיתכוונו שניהם ואת אמרת חליצתה כשירה, אלא אמר ריו"ח כל שאומר לו חלוץ לה על מנת שתתן לך מאתים וזו (ואע"ג דלא יתבה כשרה), אלמא כיון דעבד מעשה אחולי אחליה לתנאה הכא נמי כיון דבעל אחולי אחליה לתנאה, א"ל בר בי רב שפיר קא אמרת (בתמיה, דטעמא דהכא לאו משום דאחליה לתנאה הוא אלא משום דמעיסקא לאו תנאה הוא), מכדי כל תנאי מהיכא גמרינן מתנאי בני גד ובני ראובן (דאם יעברו ונתתם ואם לא יעברו ונאחזו בתוככם), תנאה דאפשר לקיימה (למעשה של תנאי דהיינו ונתתם) על ידי שליח כי התם (שהרי משה צוה ליהושע לתת להם את הארץ שהיה שלוחו של משה ונתנה להם) הוי תנאה תנאה, דלא אפשר לקיימו על ידי שליח כי התם (דחליצה אי אפשר לקיימה על ידי שליח דאין יכול לומר לשלוחו אם תתן לך פלוגית מאתים וזו חלוץ לה) לא הוי תנאה (לבטל החליצה), ופריך והא ביאה (הבועל לשם קידושין) דלא אפשר לקיימה על ידי שליח כי התם וקא הוי תנאה, ומשני התם משום דאיתקוש הויות להדרי עיי"ש.

ובמסכת יבמות (דף נ"ג.) איתא, רבינא אמר דכו"ע יש תנאי בחליצה, וברש"י (ד"ה ה"ג) כתב אע"ג דקיי"ל חליצה מוטעית כשירה הני תנאי לא ס"ל עיי"ש, ולפי"ז מאן דס"ל דיש תנאי בחליצה לא ס"ל דבעינן אפשר לקיימו ע"י שליח, ונבמסכת יבמות בתוס' ד"ה רבינא משמע דלא פליגי בהכי, אך מדברי רש"י הנ"ל נראה דפשיטא להו דפליגי, וכ"כ בגליון הש"ס במסכת נזיר (דף י"א.).

והרמב"ם בהל' אישות (פרק ו' הלכה א-ב) כתב, המקדש על תנאי אם נתקיים התנאי מקודשת ואם לא נתקיים אינה מקודשת וכו' וכל תנאי שבעולם בין בקידושין וכו' צריך להיות בתנאי ארבעה דברים, שיהיה תנאי כפול, ושיהיה הין שלו קודם ללאו, ושיהיה התנאי קודם למעשה, ושיהיה התנאי דבר שאפשר לקיימו וכו', וכתב הרב המגיד עוד הקשו על הרמב"ם, דלמה לא כתב שאין תנאי בדבר שא"א לקיימו על ידי שליח, ומשום כך אין תנאי בחליצה כדאיתא במסכת יבמות (דף ק"א.), ואין זו קושיא, לפי שכבר

ספק עשה לקולא, יקשה מה נפקא מינה בזה הפסוק דמרבי תוספת, דהא לא הוי רק עשה, וספיקא לקולא וסגי בבין השמשות, ואף אי לא נכתב קרא, ג"כ היה בין השמשות אסור, מטעם ספק שבת שהוא בלאו ולחומרא, ובע"כ צ"ל דדרשא זו דתוספת לא יצדק רק לפי דעת הרמב"ם דגם ספק לאו לקולא, והיה מותר בין השמשות, ורק מטעם תוספת אסור בין השמשות, על כן שפיר צריך קרא לתוספת, אבל לפי דעת הרשב"א על כרחך הששי אתיא לדרשא דתנאי התנה עכ"ד.

ואיתא במסכת בבא מציעא (דף ל.) עלה עליה (בפרה אדומה) זכר פסולה. והקשו התוס' (ד"ה אף) דאמאי פסולה, הא ודאי לא ניחא ליה להפסיד הפרה שדמיה יקרים בשביל דבר מועט, ותירצו דכיון דאם היתה כשרה הוי ניחא ליה ולכך אין להכשיר עיי"ש, וכתבו האחרונים דבכה"ג דהדרב מתהפך מצד לצד אזלינן ביה לחומרא בדאורייתא, דהא באמת לא ניחא ליה שיפסל הפרה אדומה, אלא מכח דא"נ דלא מיפסל הוי ניחא ליה, וא"כ אין לומר דלא ניפסל דא"כ שוב ניחא ליה וניפסל, ואע"ג דעתה דפסלינן הרי לא ניחא ליה מ"מ אזלינן לחומרא כדקיי"ל לקולא ולחומרא לחומרא מקשינן עכ"ד, ונודע מש"כ הפמ"ג בפתיחה כוללת (ת"א אמת י"א), דהא דאמרינן לקולא ולחומרא לחומרא מקשינן הוא מטעם דספיקא דאורייתא לחומרא עכ"ד.

ומעתה יבואר דברי המדרש, דיעקב שלח לעשיו לומר שלא יתלה שיש בו חטא שלא קיים הנדר, ולזה אמר ותרי"ג מצות שמרתי שלא היה בי עבירה על מה שלא קיימתי הנדר, והטעם מפני שהיה בתנאי אם ישוב בשלום אל בית אבי אז יעשר, ואף דהוה התנאי שאי אפשר לקיימו על ידי שליח מהני התנאי, ולזה הביא לו ראיה דלא בעינן שיהיה תנאי אפשר לקיים על ידי שליח, ופרה אדומה הקרבתי, היינו דמפרה אדומה מוכח דס"ל ספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא, ומעתה אי אפשר לאוקמי קרא יום הששי על תוספת שבת, וע"כ דלכך כתיב יום הששי דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, ולפי"ז לא בעינן גבי תנאי שיהא אפשר לקיים על ידי שליח, ושפיר לא היה צריך לקיים נדרו, מפני שהיה בתנאי ודו"ק.

ב) עוי"ל, דלכאורה מוכח שמגיע לעיקב הברכות, מהא דכהו ענינו של יצחק לפני מותו, כדאיתא במדרש רבה בראשית (פרשה ס"ה-ח), רבי חנינא בר פפא פתח, רבות עשית אתה ה' אלקי נפלאותיך וגו', א"ר חנינא כל פעולות ומחשבות שפעלת אלינו בשבילנו, למה כהו ענינו של יצחק, כדי שיבוא יעקב ויטול את הברכות עיי"ש.

אך בספר פלח הרימון (כללי הספר כלל שני) כתב וז"ל, שהיה מן הראוי שיהא יצחק נשחט ונשפך דמו, מפני שאיהו מגילגולא דאדם הראשון שנצטווה על אכילת עץ הדעת, כדכתיב כי ביום אכלך ממנו מות תמות וכו', וכשאכל מעץ הדעת גרם מיתה לכל העולם ושפך דמו של עולם, ושופך דם האדם באדם דמו ישפך לפיכך הוצרך למסור נפשו לטבח, ועל כן כהו ענינו דסומא חשוב כמת עיי"ש.

לקיימו על ידי שליח וכו' עיי"ש מה שהאריך בזה, ועיין בנוזר (דף א"י) תוס' ד"ה דהוי, שהקשו דאין מועיל תנאי בנדר ובנזירות הא הוי תנאי שאי אפשר לקיים ע"י שליח, ומבואר במסכת כתובות (דף ע"ד) דכל תנאי שא"א לקיים ע"י שליח לא הוי תנאי עכ"ק, ועיין בחידושי הרמב"ן ב"ב (דף קכ"ו) ד"ה ואיכא למידק.

וברבינו בחיי (בפרשתן ל"ב-ו) כתב וז"ל, יתכן לפרש וגם לרבות שרו של עשו להלחם על שאיחר יעקב אבינו ע"ה את נדרו עיי"ש, ועיין במדרש נחומא (בפרשתן אות ח), וכן איתא בזוה"ק (בפרשתן דף קע"ד) וז"ל, ותא חזי בגין דיעקב איחר נדריה וכו' עיי"ש, וכ"כ בפרקי דרבי אליעזר (פרק ל"ו), אמנם המפ' הקשו דהרי תנאי התנה יעקב אבינו, אם יהיה אלקים עמדי וגו' ושבתי בשלום אל בית אבי וגו' וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך, וכיון דעדיין לא שב אין עליו לקיים את נדרו עכ"ק, עיין בתורת משה להחת"ס (ד"ה ויאבק).

אך אי ס"ל דבתנאי בעינן שיהא אפשר לקיימו ע"י שליח א"ש, דלפי"ז לא הועיל התנאי שעשה יעקב בשעת נדרו, כיון דהוא תנאי שא"א לקיים ע"י שליח, ואף אם לא שב לבית אביו עליו לקיים הנדר, ולכן בא עשו להלחם עמו.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ח) ובמסכת ע"ז (דף ג.), אמר ריש לקיש, מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, ה' יתירא למה לי, מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם אם ישראל מקבלין את התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו עיי"ש, והקשו המפ' [עייין בבנין דוד פרשת בראשית (אות ה) ובפרדס יוסף פרשת בראשית (דף י"ג. מדרש"ס הנרמ"ח), איך מהני התנאי של הקב"ה דאם לא יקבלו ישראל את התורה יחזיר העולם לתוהו ובוהו, הא הוי תנאי שא"א לקיים ע"י שליח, דקודם שנברא העולם לא היה מי שיהיה השליח, והתנאי בטל והמעשה קיים עכ"ק.

ובפשטות י"ל לפימש"כ בשו"ת חסד לאברהם מהדרו"ק (תחרי"ם סי' מ"ז) דר"ל ס"ל דלא בעינן בתנאי שיהא אפשר לקיימו ע"י שליח עיי"ש, ולפי"ז שפיר ס"ל לר"ל דהקב"ה התנה תנאי במעשה בראשית

אמנם מצינו במד"ר (פרשה י"ט-י"ד) ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, א"ר יודן זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על הקודש, ובה נגמרה מלאכת העולם, ע"כ כתיב יום הששי עיי"ש, ופירושו המפ' דה"א יתירה לרבות שעה ראשונה, אחרונה ליום ששי ראשונה לשבת עכ"ד, ולפי"ז י"ל דזה תליא אי ס"ל דבעינן בתנאי שיהא אפשר לקיים ע"י שליח, דאי בעינן שיהא בתנאי שיהא אפשר לקיים ע"י שליח, אז ס"ל כהמדרש דה' יתירא אתיא לתוס' שבת.

ובספר אור תורה פרשת בראשית (אות ט"ו) כתב להקשות, דלפי מה שכתב הר"ן במסכת ביצה (דף ט"ז. מרפי הרי"ף) דאם ספק דאורייתא לקולא סגי לעשות תוספת בין השמשות, דשמא בין השמשות יום, והוי תוספת עיי"ש, א"כ לפימש"כ הפרי מגדים דאף לפי שיטת הרשב"א במסכת קידושין (דף ע"ג) דספק דאורייתא לחומרא, מ"מ

ובספרי דרוש כתבו להמליץ זכות על אדם הראשון ולא חטא באכילת עץ הדעת, ולא אכל מעץ הדעת אלא טעמו ולא ממשו, וס"ל דטעם כעיקר לאו דאורייתא הוא, וזהו שאמר היא נתנה לי מן העץ ואוכל, כלומר, מן טעם העץ ולא אכל הפרי עצמו עכ"ד.

ואיתא בפסחים (מ"ד:) דחכמים ילפי טעם כעיקר ממשרת, ור"ע טעם כעיקר מנ"ל, יליף מבשר בחלב, לאו טעמא בעלמא הוא ואסור, הכא נמי לא שנו, ורבנן מבשר בחלב לא גמרינן דחידוש הוא וכו', דאי תרו ליה כולי יומא בחלבא שרי, בשיל ליה בשולי אסור, ור"ע נמי בשר בחלב ודאי חידוש הוא, אלא יליף מגיעולי נכרים, לאו טעמא בעלמא הוא ואסור, הכא נמי לא שנו וכו' עיי"ש.

והקשו המפ' (פני יהושע בתוס' ד"ה אלא יליף, ובפליגי ס"י פ"ז סק"ם), מנא לן דטעם כעיקר בכל איסורין שבתורה, דלמא צוה התורה להגעיל כלי מדין משום איסור בשר בחלב, דאפשר שהנכרים בשלו בה בשר והם יבשלו בה חלב או איפכא, ובבשר בחלב בודאי אמרינן טעם כעיקר כדאיתא בגמ' (שם) דבעינן למימר דר' עקיבא יליף טעם כעיקר מבשר בחלב ולא הוי אלא טעם בעלמא, ודחינן הך ילפותא משום דבשר בחלב חידוש הוא, שוב לא מצינן למילף אף מגיעולי נכרים דהוצרכה משום איסור בשר בחלב, ומנ"ל ללמוד לכל איסורי תורה דטעם כעיקר.

ובספר אור חדש עמ"ס קידושין בפתחה (א"ת י"א) כתב לתרץ, לשיטת הרמב"ם דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, וא"כ ליכא למימר דלכך צוה התורה להגעיל כלי מדין משום איסור בשר בחלב, דהלא דבר זה שמא בשלו בו הנכרים דוקא בשר או חלב לא הוי אלא ספק דמן התורה אזלינן לקולא, ואין איסור לבשל בכלי נכרים, אלא ודאי דבכל איסורין שבתורה אמרינן טעם כעיקר, ולכן הוצרכה התורה הגעלה משום דדרך הנכרים להשתמש בכליהם בדברים האסורים ולא הוי ספק אלא קרוב לודאי עכ"ד.

היוצא לנו מזה, דלא מצינו למילף טעם כעיקר בכל איסורין שבתורה מגיעולי נכרים, רק אי ס"ל לשיטת הרמב"ם דספיקא דאורייתא לקולא, אבל לשיטת הרשב"א דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא, ליכא למילף טעם כעיקר מגיעולי נכרים, דיש לומר דמה דהתורה הוצרכה הגעלה בכלי מדין היתה משום איסור בשר בחלב, ואע"ג דלא הוי אלא ספק אם נשתמשו בהם בשר או חלב, מכל מקום ספיקא דאורייתא לחומרא וצריכין הגעלה אף מספק.

ובזה יבואר המדרש, דיעקב רצה להוכיח לעשיו דהטעם דכהו עיניו של יצחק הוא כדי שיבוא יעקב ויקבל הברכות, דאין לומר דלכן כהו עיניו של יצחק כדי לקבל העונש שנתחייב בו אדה"ר, ד"ל דלא חטא כיון דלא אכל מן הפרי עצמו אלא מן טעם העץ וטעם כעיקר לאו דאורייתא, דס"ל ספיקא דאורייתא לחומרא ולית לן ילפותא לטעם כעיקר מה"ת, אך מנ"ל דספיקא דאורייתא לחומרא, ולכן אמר לו ופרה אדומה הקרבתני, דמשם מוכח דס"ל ספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא וכנ"ל, וע"כ הטעם דכהו עיניו של יצחק כדי שיעקב יקבל הברכות ודו"ק.

ג) עוי"ל, עפ"ימ"ש"כ בשו"ת דברי יציב חחו"מ מקדש וקדשיו (ס"י ק"כ) ליישב המדרש (פרשת קרח) מה ראה לחלוק על משה, פרשת פרה אדומה ראה, עפ"ימ"ש"כ בספר קרן אורה (סוד"ה תנאי היא), דלענין משיכה כיון דאשכחן דיש חילוק בזה בין פרה לעגלה, דבעגלה בעי שתמשוך ובפרה לא בעינן משיכה, ה"ה בשאר עבודות הוי כל חד כדנייה עיי"ש, ויש להמתיק, לפימ"ש"כ בבעל הטורים עה"פ אשר לא עלה עליה על וז"ל, על כתיב חסר לומר שאפילו לא משכה בעול אלא עלה עליה לבד פסולה עכ"ל, וי"ל בכוונתו, דאף דילפינן גז"ש עול עול והתם בעי עד שתמשוך, גלי הכא קרא במה שכתב על חסר שכל עבודות שפוסל בפרה (דילפינן להו מהאי קרא שהם בכלל עול) פוסל אפילו לא משכה.

ובזה יש ליישב הא דבש"ס (שם) מעיקרא קאמר שאני פרה דילפינן עול עול מעגלה וכו', והקשה בקרן אורה, דהא אדרב יהודה אמר רב קאי, שמחלק בין עגלה לפרה דלא בעי עד שתמשוך, וע"כ דסבר כתנא דיליף מגופה דפרה ולא מעול עול וכדמסיק עכ"ק, ולהנ"ל י"ל, דשפיר סבר מגז"ש ויליף מעל חסר כתיב, ומשום דסבר יש אם למסורת, וסוגיא דלהלן רצה ליישב גם למ"ד יש אם למקרא, דלדידיה לא דרשינן הכתיב חסר אלא משום דיליף מגופה של פרה.

והנה קרח בא בטענה כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' שכולם ראויים להשראת השכינה, ולזה נמי לקח טלית שכולה תכלת שהתכלת דומה לכסא הכבוד כמבואר במסכת מנחות (דף מ"א:), ורמז בכך שהכלל כולו יכול לזכות לראיית פני השכינה, וכמו שאמרו (שם) כל הזריו במצוה זו זוכה ומקבל פני השכינה כתיב הכא וראיתם וכו', וראיה לכך ממה שנאמר יראה כל זכורך את פני האדון ה', ודרשינן מקרא ומסורת יראה יראה כדרך שבא לראות כמבואר במסכת סנהדרין (דף ט"ז).

וז"ש פרשת פרה אדומה ראה דייקא, היינו דדרשינן שם המסורת אשר לא עלה עליה על חסר כתיב (כפי הנראה בכתב במסורת ולא כפי הנשמע במקרא), וה"נ דרשינן המסורת יראה כל זכורך שרואים פני השכינה, ומזה טעה לחלוק על משה באמרו כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' עכ"ד בשו"ת דברי יציב.

וכתבו המפ', דלכאורה צריך ביאור דהיאך יצא עשיו להלחם עם יעקב, הרי ידע שאביו ברכו באמרו יעבודוך עמים וישתחוו לך לאמים הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך וגו', ויצחק עצמו אמר לעשיו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים וגו', ועשיו הבין והכיר את גדולת אביו אשר ברכתיו מתקיימים, שהרי כשנודע לו הדבר פרץ בזעקת שבר ויצעק צעקה גדלה ומרה עד מאוד, וא"כ היאך העיז פניו לעמוד לנגדו, וצ"ל שסמך עצמו על מה שאמר יצחק והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך, ולכן כשראה שיעקב לקח שתי אחיות ועבר על הלאו ואשה אל אחותה לא תקח וגו' חשב שכאן מצא בעל חוב לגבות את חובו ועתה יוכל לו כאשר חטא בשתי אחיות עכ"ד.

משום דהיה צריך להיין לקיים מצות קידוש עיי"ש, ולפי"ז י"ל דאדם הראשון ס"ל דכיון דצריך לענבים של העץ הדעת כדי לקיים מצות קידוש על היין, בזה אינו עובר על ציווי ה', די"ל דעשה דקידוש על היין דוחה ל"ת.

אך לכאורה יש להעיר, דהנה בידי משה בראשית (פרשה י"ט-כ"ב) כתב שאדה"ר לא אכל מעה"ד רק חצי שיעור עיי"ש, ולפימש"כ בשו"ת שבות יעקב ח"ב (סי' י"ח) ובמל"מ הל' חמץ ומצה (פ"א ה"ז) דבמצות עשה בפחות מכשיעור לא מקיים אף קצת מצוה עיי"ש, א"כ אדה"ר אין לו אמתלא, דלכן עבר על מאמר ה' משום שרוצה לקיים מצות קידוש, דהא בחצי שיעור אין מקיימין אף קצת מצוה.

אמנם א"ש, לפימש"כ בספר תבואות השדה סוגיא דחצי שיעור (א"ת י"ט) דטעמא דמילתא דאף אי ס"ל דח"ש אסור מה"ת, עכ"ז אמרינן דבמצוה אינו מקיים בחצי שיעור אף קצת מצוה, עפ"ימש"כ המפ' דפלוגת ריו"ח ור"ל במסכת יומא (דף ע"ד.) אי ח"ש אסור מה"ת אזלי לשיטתייהו, דאיתא במסכת חולין (דף ק"ג.) באכל חצי שיעור והקיא וחזר ואכלו, דריו"ח ס"ל דחייב משום שנהנה גרונו מכזית, ור"ל ס"ל דפטור משום דאכילה במעיו בעינן ובמעיו הא ליכא כזית שלם עיי"ש, ולפי"ז ריו"ח דס"ל דאם בלע ח"ש והקיא וחזר ובלעו חייב משום שנהנה גרונו בכזית, משו"ה ס"ל דח"ש אסור מה"ת משום דחזי לאיצטרופי, היינו דאותו ח"ש שאכל גם הוא ראוי להיות שיעור שלם היכא דהקיא וחזר ובלעו, והח"ש גופיה ראוי להצטרף ולהעשות שיעור שלם, ונמצא שהוא בעצמו איסור בעצם מבלי הצטרפות אחר עמו, והיינו דקאמר איסורא הוא דקאכיל, היינו שהוא בעצמו אסור משום דעל ידו לבד יוכל להתחייב מלקות, והוי שפיר חזי לאיצטרופי, אבל ר"ל ס"ל אכילה במעיו בעינן, דצריך שבמעיו ימצא כזית שלם, א"כ לא חזי הח"ש הזה להצטרף ע"י עצמו לשיעור שלם, כיון דס"ל דהקיא וחזר ובלעו פטור, משו"ה ס"ל דמותר מה"ת משום דלא חזי לאיצטרופי ע"י עצמו עכ"ד, עיין בספר מגן האלף או"ח (סי' תס"ו סק"א), ובשו"ת תועפות ראם חאו"ח (סוף סי' ד'), ובשו"ת בית יצחק חיור"ד (ח"א סי' פ"ח אות ה'), ובספר מרחשת (ח"א סי' נ"ב אות ה'), ובספר עין פנים לתורה (אות י').

ולפי"ד הלבוש או"ח (סי' תע"ה בהג"ה) ובמחצית השקל שם (סי' ד') דאף לריו"ח דס"ל דבאכילת איסור חייב בהנאת גרונו, אבל באכילת מצוה אינו מקיים רק בהנאת מעיים עיי"ש, ולפי"ז שפיר מובן סברת המל"מ הנ"ל, דאף דלענין איסור אמרינן ח"ש אסור מה"ת, היינו משום דחזי לאיצטרופי ע"י שיקאו ויחזור ויאכלנו, וכ"ז תינת באיסורא דמחייב בהנאת גרונו, אבל במצוה דאינו מקיים רק בהנאת מעיים, א"כ לא שייך לומר דיקאו ויחזור ויאכלנו, וליכא הסברא דחזי לאיצטרופי, ולכן במצוה אינו מקיים בחצי שיעור עכ"ד.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל דבאיסורא חייב על הנאת גרונו, שפיר יש לחלק ולומר דרק באיסור אמרינן חצי שיעור אסור, דכיון דחייב על הנאת גרונו שפיר יש לומר דאותו חצי זית חזי לאיצטרופי ע"י שיקאו ויחזור ויאכלנו, משא"כ במצוה לא שייך זה כיון דמצוה

אך כתב הרדב"ז בשו"ת (סי' תרצ"ו) לתרץ אמאי יעקב נשא שתי אחיות, דליעקב היה מותר ב' אחיות שהיה מהמרכבה משכינה הקדושה וצורתו חקוקה בכסא הכבוד ונקרא אל, וכיון דאיסור עריות הוא משום דבפמליא של מעלה הוי זיווגי המדות בבחינת עריות כביכול, ואסור להשתמש בשרביטו של מלך, וכיון שיעקב היה בבחינת אל הותר לו להשתמש בשרביטו של מלך, ושפיר נשא שתי אחיות עכ"ד.

ובספר שמנה לחמו דרוש לסוכות (פרק ב') הביא דברי המדרש, דהא דיעקב נקרא אל ילפינן מדכתיב הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם, אל תקרי אל (בסגול) אלא אל (בציר) ישראל אביכם עיי"ש, וזה א"ש אי ס"ל יש אם למסורת אז י"ל אל תקרי, משא"כ אי ס"ל יש אם למקרא ל"ש לומר אל תקרי, דכיון דאזלינן בתר הקרי והקרי הוא בסגול.

ובזה יבואר מאמר המדרש, דכשבא עשיו וארבע מאות איש עמו להלחם עם יעקב, דעשיו סבר שיוכל להתגבר על יעקב מאחר שחטא ולקח שתי אחיות, ונתקיים בו והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צואריך, אז שלח יעקב להודיעו דטועה הוא בכך, דנשיאת השתי אחיות הם עפ"י הדין, וז"ש עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא נכשלתי ח"ו בעון שתי אחיות, דכאן ליכא איסור שתי אחיות דכיון דאני נקרא אל, דס"ל יש אם למסורת, והביא ראיה דיש אם למסורת, ופרה אדומה הקרבתי, דמפרה אדומה יש ראיה דיש אם למסורת, דדרשינן שם המסורת אשר לא עלה עליה על חסר כתיב, וליכא כאן איסור שתי אחיות, ושפיר עשיתי במה שנשאתי אותם, וא"כ אין לך שום מקום לתלות בה להזכיר עוני ודו"ק.

הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והכני אם על בנים: ודקדק בספר דברי יהונתן (הנרפס בחומשים עם פירושי רבינו יהונתן), ובספר אגרא דכלה, דלכאורה תיבת אותו מיותר, דהרי כל עיקר דבריו לא היה אלא נגד פחדו מעשיו, והול"ל כי ירא אנכי פן יבוא והכני אם על בנים עיי"ש.

והנבס"ד, דהבאנו דלכאורה מוכח שמגיע ליעקב הברכות, מהא דכהו עיניו של יצחק לפני מותו, כדאיתא במדרש רבה בראשית (פרשה ס"ה-ה), למה כהו עיניו של יצחק, כדי שיבוא יעקב ויטול את הברכות עיי"ש, אך בספר פלח הריומו (כללי הספר כלל שני) כתב, דיצחק הוא מגילגולא דאדם הראשון שנצטווה על אכילת עץ הדעת, כדכתיב כי ביום אכלך ממנו מות תמות וכו', ועל כן כהו עיניו דסומא חשוב כמת עיי"ש.

ולכאורה צ"ב האין עבר אדה"ר יציר כפיו של הקב"ה על מאמר פי ה', אך י"ל דאיתא במדרש רבה (בראשית י"ט) ותיקח מפריו ותאכל, אמר ר' איבו סחטה ענבים ונתנה לו עיי"ש, וכתבו המפ' [עיין בעיר דוד (אות רט"ו) ובתורת מהרי"ץ (פ' בראשית)] דלכן סחטה לו ענבים,

ב) עו"ל עפ"י הנ"ל, די"ל דלכן כהו עיני יצחק כדי שיעקב יבוא ויקבל את הברכות, או מפני שיצחק מחוייב לתקן חטא של אדם הראשון באכילת עץ הדעת, וסומא חשוב כמת, והבאנו אמתלא לאדה"ר דלכן אכל מעץ הדעץ, כיון דרצה לקיים מצות קידוש, וזבה אינו עובר על ציווי ה', די"ל דעשה דקידוש על היין דוחה ל"ת.

וכ"ק אדמו"ר מצאנו-קלויזענבורג שליט"א פרשת בראשית (תשע"ז) העיר, דלא שייך לומר עשה דוחה ל"ת, דאיא במסכת פסחים (דף מ"ט, ה) ההולך (בארבעה עשר) לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו, אם יכול (שיש שהות ביום) לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ויבער, ואם לאו מבטלו בלבו עיי"ש, וכתב המג"א באו"ח (סי' תמ"ד סק"א) וז"ל, ומשמע דאם הוא מתחלת שעה ישנית ולמעלה דאינו ברשותו לבטל, יחזור מיד, וכן משמע ברמב"ם, משום דהאי עשה והאי עשה, ועשה דתשביתו חמיר טפי שכל שעתא עובר עליו, משא"כ במילה ואינך עכ"ל.

וכתב הצ"ח וז"ל, והאבן העוזר השיג עליו וכתב, דאפילו לאחר זמן איסורו לא יחזור, וכתב הוכחה לזה, שהרי פסח שיש בו כרת ודאי דאלימ מעשה דתשביתו, וא"כ הוא הדין לאינך, וזה שנים רבות נשאלתי מחד לומדי למד שכחתי שמו, דאדרבה עשה דפסח ודאי דאי אפשר לדחות עשה דתשביתו אם כבר הוא אחר זמן איסורו דלא מצי לבטל, דאיך ישחוט הפסח וכתבי לא תשחט על חמץ דם זבחי, ובני הרב החריף מוה"ר שמואל סג"ל השיב לי, דלמה לא ידחה עשה דפסח ל"ת דלא תשחט, ואף דאיכא בחמץ עשה דתשביתו ול"ת דלא תשחט, מ"מ עשה דתשביתו כתב האבן העוזר שאינו עובר כיון שסוף יבערנו אח"כ בחול המועד והמשהה כדי לבער אינו עובר, ואני אמרתי דלא שייך כאן עשה דוחה ל"ת, כיון שעל דבר זה עצמו הוזהרה התורה שלא ישחט את הפסח אף שיש בו כרת על חמץ, ואף דאיכא לאוקמי קרא דיש לו פנאי לבער קודם שחיתה, מ"מ לדעתי לא שייך בדבר זה עצמו לומר עשה דוחה ל"ת, שאין זה דומה לשאר מקומות דעשה דוחה ל"ת שלא נאמר הל"ת על דבר זה עצמו רק שאירע דמזדמנים יחד העשה והל"ת וכו' עיי"ש עכ"ד.

ובתוס' רע"א (אות י"ג) הביא דברי הצ"ח הנ"ל וכתב וז"ל, והנה ביסוד הזה דהיא דל"ת בדבר זה עצמו לא שייך לומר דעשה דוחה ל"ת, מצאנו לקדוש אחד מדבר בהיפוך, ה"ה הגאון שאג"א בספר טורי אבן עמ"ס חגיגה (דף ט) ד"ה אצטרך קרא, שהקשה דנימא דעשה דראיית פנים ידחה ל"ת דלא יראו פני ריקם, דהא ממנ"פ אם הוא נקבה לא עבר בלאו דלא יראה, ואם הוא זכר מקיים העשה דראיית פנים ודחי ללאו דלא יראה עיי"ש, הרי אף דהלאו הוא באותו דבר עצמו, דהוזהיר התורה דראיית פנים לא יקיים רק להביא עמו קרבן, מ"מ אמרין דזהו רק באפשר להביא קרבן, דעבר אלאו אם אין מביא והוי כמו לאו דעלמא, ואם אי אפשר להביא קרבן דוחה העשה ל"ת וכו' עיי"ש.

אינו מקיים רק בהנאת מעיים, אבל אי ס"ל דגם באיסור אינו חייב רק בהנאת מעיים, א"כ ליכא למימר דהפי' דחזי לאיצטרופי היינו שיקיאו ויחזור ויאכלנו, דהא אינו חייב על הנאת גרונו, ולפי"ז י"ל דגם במצוה מקיימין בחצי שיעור.

ובשו"ת פני מבין (תארי"ח סי' קפ"ז) הביא מה ששמע ממורו הגה"ק ר חיים צבי מאנהיימער זצ"ל, בטעמא דריו"ח דס"ל דמחייב בהנאת גרונו, דהנה באיסורי הנאה כתבו האחרונים דכו"ע מודו דחייב בהנאת גרון, וי"ל דריו"ח ס"ל כר' אבהו במסכת פסחים (דף כ"א), דכל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב היתר הנאה, וא"כ י"ל דהא דהתירה התורה היתר הנאה בשאר איסורין היינו במכירה ונתינה וכדומה שאר הנאות שאינן ע"י אכילה, אבל הנאה דרך אכילה עדיין הוי בכלל לא יאכל, שהרי בעצם לא יאכל כולל גם איסורי הנאה, וממיעוטי אין לנו למעט אלא הנאות חיצוניות שלא יהיו בכלל לא יאכל, משא"כ כל הנאה שע"י אכילה נשאר באיסורו, ומשו"ה אפילו בהנאת גרונו חייב דכיון שהנאה זו באה ע"י אכילה חייב כיון דלא יאכל איסור הנאה במשמע, ואמנם ר"ל ס"ל כחזקיה דלא יאכל משמע רק אכילה ממש ולא הנאה, ומשו"ה ס"ל דבעינן הנאת מעיים דווקא, כיון דהנאת גרונו אינה בכלל אכילה אלא הנאה גרידא וכל הנאה מותרת עכ"ד.

ובמסכת פסחים בסוף הסוגיא (דף כ"ג) מקשינן, מכדי אותבינהו כל הני קראי ושנינהו, חזקיה ור' אבהו במאי פליגי, ומסיק איכא בינייהו חולין שנשחטו בעזרה (ואליבא דר' יהודה דאמר מנבילה לא מצי למיגמר דלדברים ככתבן אתא, דחזקיה סבר הני תרי מושגי דיבוריה איתסר, ולכלב תשליכון אותו לא הוצרך למעט את אלו ולאוסרן בהנאה, וכי אתא למעוטי חולין שנשחטו בעזרה אתא דשרי בהנאה, ור' אבהו סבר אין חילוק בין לא יאכל (בחולם) ובין לא יאכל (בצירי), ואיצטרך אותו למעוטי הני והכי משמע טריפה אע"ג שכתבתי לך לאו באכילתה אני מתיר לך הנאתה), חזקיה סבר לא יאכל למעוטי הני, אותו למעוטי חולין שנשחטו בעזרה, ור' אבהו ס"ל אותו למעוטי הני, חולין שנשחטו בעזרה לאו דאורייתא נינהו, עיי"ש.

וזה מה שהתפלל יעקב הצילני נא מיד אחי מיד עשיו, דיעקב ידע שעשיו מתנחם עליו להרגו על הברכות שברכו אביו, אך ממה שכהו עיני יצחק מוכח דהברכות שייך ליעקב ואין לעשיו טענה על יעקב, אמנם הלא יש לומר דלכן כהו עיני יצחק לתקן חטא של אדה"ר וכו"ל, ולזה אמר יעקב כי ירא אנכי אותו, כלומר איך מוקמינן קרא לכלב תשליכון אותו, אי דרשינן אותו כחזקיה, ולא יאכל משמע רק אכילה ממש ולא הנאה, ולפי"ז בעינן הנאת מעיים דוקא, ולפי"ז מקיימין מצוה בחצי שיעור, ולא חטא אדה"ר באכילת עץ הדעת, וע"כ מה דכהו עיני יצחק כדי שאני יקבל את הברכות, או דרשינן אותו כר' אבהו, דאחד איסור אכילה ואיסור הנאה במשמע, וחייב אפילו בהנאת גרונו, ולפי"ז לא מקיימין מצוה בחצי שיעור, ואדה"ר חטא באכילת עץ הדעת, וי"ל דלכן כהו עיני יצחק, ושפיר יש לעשו תרעומות עלי על מה שלקחתי ממנו את הברכות, ולכן התפלל הצילני נא ודו"ק.

דל"ת חמור מעשה, וא"כ הא דאמרינן עשה דוחה ל"ת היא רק משום דבמקום העשה לא נאמרה הלאו, וא"כ בדבר זה עצמו דע"כ נאמרה העשה לא שייך עשה דוחה ל"ת כסברת הגאונים הנ"ל עכ"ד.

מבואר מזה, דאי ס"ל דעשה עדיפא מל"ת, אז י"ל דאף היכא דכתבה התורה הלאו בדבר זה עצמו, אמרינן עשה דוחה ל"ת, ולפי"ז יש לאדה"ר אמתלא דכיון דצריך לענבים של העץ הדעת כדי לקיים מצות קידוש על היין, בזה אינו עובר על ציווי ה', די"ל דעשה דקידוש על היין דוחה ל"ת, משא"כ אי ס"ל דל"ת חמור מעשה, אז י"ל דהיכא דכתבה התורה הלאו בדבר זה עצמו לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, וליכא אמתלא לאהד"ר.

ואיתא בר"ה (ה) יכול יהא בכור שעברה שנתו כפסולי המוקדשין ויפסל, (הואיל ועבר עליו ואיחרו שהרי אין שנה בלא שלשה רגלים ברוב שנים) תלמוד לומר, ואכלת לפני ה' אלקיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך, מקיש בכור למעשר, מה מעשר אינו נפסל משנה לחברתה, (דכתיב מקצה שלש שנים וגו' אם שהה מעשרותיו שנה ראשונה ושני), אף בכור אינו נפסל משנה לחברתה, והקשו התוס' (ד"ה מה) דאמאי איצטריך קרא דבמאחר נדרו אין הקרבן נפסל בכך, דמהיכא תיתי לן דנפסל דאיצטריך קרא דאינו נפסל עכ"ק.

וכתב בספר מחנה לוי לתרץ, עפי"מ דאיתא בר"ה (ג) אמר רבא, כיון שעבר עליו רגל אחד עובר בעשה (על הקרבן דכתיב ובאת שמה והבאתם), וראמר רבא, כיון שעברו עליו שלש רגלים, בכל יום ויום עובר בבל תאחר עיי"ש, ולפי"ז הוה אמינא לומר דע"כ דנפסל, דלכאורה קשה היאך חל איסור בל תאחר דעובר אחר שלש רגלים, על איסור עשה דוהבאתם שמה דחל אחר רגל אחד, ועכצ"ל דנפסל הקרבן אחר שעבר אבל תאחר, והוה איסור בל תאחר דג' רגלים איסור מוסיף לגבוה, ולכן שפיר צריכין קרא לאשמעינן דהקרבן אינו נפסל עכ"ד.

ולכאורה לפי"מ דאיתא (שם) בן עזאי אומר אותו מה תלמוד לומר (בתורת כהנים תני לה גבי פיגול לא ירצה המקריב אותו לא יחשב), לפי שנאמר לא תאחר לשלמו, שומע אני אף מאחר נדרו בבל ירצה, תלמוד לומר אותו, אותו בבל ירצה ואין מאחר נדרו בבל ירצה עיי"ש, וכיון דילפינן מאותו דהיכא דעבר בבל תאחר אין הקרבן נפסל בכך, הדקל"ד היאך חל איסור דבל תאחר איסור עשה דוהבאתם שמה, ותירץ בשו"ת ביי"צ חיו"ד ח"ב (סי' ס"ה אות ד) משום דאמרינן ל"ת חל על עשה וילפינן מזה לכל התורה דלאו חל על עשה עיי"ש, ועיין בפמ"ג בפתיחה לה' שחיטה (שורש ב), דשיטת הרמב"ם בה' שחיטה (פ"א הל' ו) דאיסור לאו חל על עשה עיי"ש, וכתב בשו"ת מחזה אברהם חאו"ח (סי' ע"ט), דהרמב"ם הוכיח דלאו חל על עשה מהא דאמרינן דאיסור דבל תאחר חל על איסור עשה עיי"ש.

ועיין בשו"ת שו"מ מהדו"ב (ח"ג סי' צ"ה) ומהדו"ג (ח"ג סי' ב), דזה דאמרינן דאיסור לאו חל על עשה זהו רק אי אמרינן דל"ת חמור מעשה אז שפיר י"ל דחל על איסור עשה, משא"כ א"א דעשה חמור אז ל"א דל"ת חל אעשה עיי"ש.

ובקהלות יעקב עמ"ס זבחים (סי' מ"ז אות י"ד) הביא ראיה כהטו"א דגם בכה"ג אמרינן עשה דוחה ל"ת, מהא דאיתא במסכת זבחים (דף צ"ז), דדרשינן הקרא דכל אשר יגע בבשרה יקדש, יקדש להיות כמוה שאם פסולה הוא תפסל ואם כשרה הוא תאכל כחמור שבה, ופריך הגמרא נימא עשה דוחה ל"ת, ומשני רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, כדתניא ועצם לא תשברו בו, ו"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי לית עשה (נתי) עשה דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי ל"ת, אלא שמע מינה אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עיי"ש, ולכאורה הרי הל"ת דשבירת עצם נאמרה במקום עשה דפסח, ועכ"ז הוי אמרינן דיבוא עשה דפסח וידחה ל"ת, הרי מוכח כדעת הטו"א עיי"ש.

ואיתא במדרש תדשא (פרק ו'), אמר ר' פנחס בן יאיר, העץ הזה עד שלא אכל ממנו אדם הראשון לא נקרא שמו אלא עץ בלבד כשאר כל העצים, אבל משאכל ועבר על גזירתו של הקב"ה נקרא שמו עץ הדעת טוב ורע על שם סופו, כמו שמצינו דברים רבים שנכתבו שם תחלה על שם סופן, ולמה קרא שמו טוב ורע, שהודיעו הקב"ה שלא יאכל ממנו לא טוב ולא רע, כמו שאמר ללכן השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע וכו' עיי"ש, הרי דהקב"ה אמר לו שלא יאכל ממנו אפילו לצורך דבר טוב, וכיון דכאן איכא הל"ת בדבר זה עצמו לא שייך לומר כאן עשה דוחה ל"ת עכ"ד האדמו"ר מצאנז-קלויזענבורג שליט"א.

ועיין בשו"ת פרי השדה (ח"ג סי' נ"ח), שהשואל הקשה על דברי הצ"ח מהגמרא דמסכת זבחים הנ"ל, וכתב ליישב, די"ל דודאי הא דאמרינן עשה דוחה ל"ת הוא רק משום דבמקום העשה לא נאמרה הל"ת, דבאמת ל"ת חמור מעשה, שפיר י"ל דהיכא דכתבה התורה הלאו בדבר זה עצמו תו לא שייך לומר דהל"ת לא נאמרה כלל, וא"כ ממילא לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, משא"כ אי ס"ל דעשה דוחה ל"ת משום דהעשה עדיפא, א"כ בכל גוונא אמרינן עשה דוחה ל"ת אפילו בדבר זה עצמו כיון דהעשה עדיפא, והנה ביבמות (דף ט) איתא דכיון דכל ל"ת חמור מעשה דוחה אפילו ל"ת שיש בו כרת, אמנם רבא ס"ל שם (דף ט), דערוה גופא לא צריך קרא דאין עשה דוחה ל"ת שיש בה כרת, א"כ מוכח דרבא ס"ל דהטעם דאמרינן עשה דוחה ל"ת משום דעשה עדיפא ואינו עדיף רק מל"ת גרידא אבל לא מל"ת שיש בה כרת, ומעתה במסכת זבחים דקאי אליבא דרבא ואיהו ס"ל דעשה עדיפא פריך שפיר גבי ועצם לא תשברו בו אמאי לא נימא עשה דוחה ל"ת, אע"ג דהלאו הוא בדבר זה עצמו, מ"מ כיון דעשה עדיפא הוי לן לומר בכל גוונא עשה דוחה ל"ת, ומשו"ה הוכיח שפיר דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש.

ובזה יש ליישב מה שהקשה השער המלך בהל' נדרים (פ"ג), דלכאורה קשה לרב אשי דלא ס"ל כתירוצו של רבא דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, והא דאם פסולה תפסל משני משום דיקדש הוי עשה, א"כ מה יענה רב אשי להא דעצם לא תשברו בו אפילו עצמות שיש בהם מוח, ואמאי לא אמרינן עשה דוחה ל"ת כקושיית רבא עכ"ק, ולהנ"ל א"ש, די"ל דרב אשי מצי סבר כהסתם גמרא במסכת יבמות

וכתב בספר אור חדש (סו) לתרץ קושית התוס', דהנה הב"י ביור"ד (סי' רס"ב) כתב דאם מל בלילה אין צריך לחזור ולהטיף דם ברית עיי"ש, ולפי"ז מיושב קושית התוס' דכיון דבדיעבד יוצא גם בלילה לא מקרי מעשהז"ג ולכן צריך קרא דאותו ולא אותה עכ"ד,

ובשו"ת נחלת יוסף או"ח (סי' כ"ח אות ה) כתב, דזהו רק למ"ד דמצהב"ע הוא דרבנן אז י"ל דל"ה זמן גרמא כיון דבדיעבד קיים המצוה, וצריכין קרא דאותו למעוטי נשים ממצות מילה, משא"כ למ"ד דס"ל מצהב"ע דאורייתא ואז בעשה המצוה אף בדיעבד לא קיים המצוה מכה מצהב"ע שפיר חשוב עיי"ז זמן גרמא עכ"ד.

אך התוס' (סו) תירצו דכיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק לאו זמן גרמא הוא, וא"ת אכתי מ"ע שהזמן גרמא הוא דאין מלין אלא ביום, וי"ל דאתיא כמ"ד התם דמילה שלא בזמנה נהגת בין ביום ובין בלילה עיי"ש, ולפי"ז י"ל דמצוה הבאה בעבירה דאורייתא.

ובזה מבואר מה שהתפלל יעקב הצילני נא וגו' כי ירא אנכי אותו, כלומר איך מוקמינן קרא אותו ולא אותה, אי נימא כמו שתיקצו התוס' דאתיא כמ"ד מילה שלא בזמנה נהגת ביום ובלילה, ולפי"ז י"ל דמצוה הבאה בעבירה דאורייתא, וקשה למ"ל קרא דלכם למעט גזול, וע"כ כמ"ש השני המאורת ומוכת דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ולא חטאתי במה שנשאתי השתי אחיות, אך אי נימא דלכן צריכין קרא דאותו כמ"ש האור חדש הנ"ל, ולפי"ז ע"כ דמצוה הבאה בעבירה דרבנן, ולכן צריכין קרא דלכם, וליכא הוכחה דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, א"כ חטאתי בשתי אחיות, ומתיירא אני שלא אוכל לעמוד כנגדו, ולכן מבקש אני הצילני נא ודו"ק.

ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר: וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו: ואיתא בילקוט הראובני, כשראה סמא"ל שלא יכול להזיק ליעקב, נתן עיניו ביוצאי יריכו והם נדב ואביהוא ע"כ, ובספר ישמח משה כתב דהיא פליאה נשגבה עיי"ש.

והנבס"ד, עפימש"כ האלשיך בפרשתן (פרשה ל"ב כ"ו), דשרו של עשו בא להלחם עם יעקב בשביל החטא שנשא שתי אחיות עיי"ש, והנה הרמב"ן פ' תולדות (פרשה כ"ו-ה) כתב הטעם דלקח יעקב שתי אחיות אף דעתידיה התורה לאסור, משום דהאבות לא קיימו התורה אלא בארץ ישראל ולא בחו"ל, ויעקב כשלקח שתי אחיות היה בחו"ל, וכן עמרם לקח את יוכבד דודתו בחו"ל, ולפי"ז כתב הרמב"ן בפ' ויחי (פ"ח-ו), דלכן לא הוליד יעקב את רחל למערת המכפלה, כדי שלא יקבור שם שתי אחיות, כי יבוש מאבותיו, ולא היה הנשאת לו ראשונה בהיתר, ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לה לקחה עיי"ש, וכן איתא (ביותר חדש), דלכן מתה רחל בכניסתה לא"י כדי שלא יבוא יעקב לא"י עם שתי אחיות עיי"ש.

ולכן כאשר עשו בא להלחם עם יעקב על הברכות שלקח ממנו, התיירא יעקב ואמר הצילני נא וגו' כי ירא אנכי אותו, כלומר מקרא המקריב אותו לא יחשב, דמשם מוכח דאיסור לאו חל על עשה, ולפי"ז ע"כ דל"ת חמור מעשה, והיכא דכתבה התורה הלאו בדבר זה עצמו לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, וליכא אמתלא לאהדר, וי"ל דלכן כהו עיני יצחק, ומעתה לא אוכל לעמוד כנגדו, ולכן התיירא והתפלל ודו"ק.

ג) עוי"ל, עפימש"כ המפ' דלכאורה צריך ביאור דהיאך יצא עשוי להלחם עם יעקב, הרי ידע שאביו ברכו באמרו יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך וגו', ויצחק עצמו אמר לעשוי הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים וגו', ועשוי הבין והכיר את גדולת אביו אשר ברכותיו מתקיימים, שהרי כשנודע לו הדבר פרץ בזעקת שבר ויצעק צעקה גדלה ומרה עד מאוד, וא"כ היאך העיז פניו לעמוד לנגדו, וצ"ל שסמך עצמו על מה שאמר יצחק והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך, ולכן כשראה שיעקב לקח שתי אחיות ועבר על הלאו ואשה אל אחתה לא תקח וגו' חשב שכאן מצא בעל חוב לגבות את חובו ועתה יוכל לו כאשר חטא בשתי אחיות עכ"ד.

וכתב המהרש"א במסכת יומא (דף כ"ח) לתרץ, דיעקב אבינו ע"ה גיירם כשנשאם, וממילא ל"ה אחיות כלל כדקיי"ל במסכת יבמות (דף כ"ב) דאין עריות אסורות לגרים, משום דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי ול"ה קורבה, וממילא ה"נ ל"ה אחיות כלל מטעם זה עיי"ש, ועיין ביפה תואר בבראשית רבה (פרשה ט"ז-ט"ט), ובחזקוני (פרשה ל-סכ"ח), ובשו"ת רדב"ז (ח"ב סי' תרצ"ו).

ולכאורה יש להביא ראיה דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, דאיתא במסכת סוכה (דף כ"ט) דלולב הגזול פסול, והטעם איתא (דף מ"ג) דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון וגו', משלכם להוציא את השאול ואת הגזול. והקשו בתוס' (דף ל) דלמ"ל קרא דאינו יוצא בגזול, תיפ"ל דאינו יוצא משום דהו"ל מצהב"ע עכ"ק.

וכתב בספר שני המאורות (פרשת אמור) לתרץ קושית התוס', די"ל דלכן צריכין הקרא דלכם, היכא דגוי גזל אתרוג ואח"כ נתגייר, כיון דאמרינן גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, לא חשבינן ליה מה שעשה בגיותו, ומ"מ לא הוה לכם עכ"ד, מבואר מזה דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, אך התוס' תירצו במסכת סוכה (דף ט) ד"ה ההוא, דמצוה הבאה בעבירה דרבנן עיי"ש, ומעתה לא מוכח מכאן דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי.

ואיתא במסכת קידושין (דף כ"ט), האב חייב בבנו למולו ולא האם, וילפינן לה מדכתיב גבי מילה וימל אברהם את יצחק בנו כאשר צוה אותו אלהים, ודרשינן אותו ולא אותה, ומכאן דנשים פטורות ממ"ע דמילה, והקשו בתוס' למ"ל קרא, תיפ"ל דבלא"ה פטורין דמצ"ע שהז"ג הוא, דנימול בשמיני ללידתו עכ"ק.

וכתב בספר זכרון יעקב (פרשת ויחי), דמה שכתב הרמב"ן דהאבות לא קיימו התורה רק בא"י ולא בחו"ל, א"ש רק אי ס"ל דא"י הוה מוחזקת לנו מאבותינו, וכבר היתה בה קדושת א"י, אז יש לחלק ולומר דבחו"ל לא קיימו את התורה רק בא"י, משא"כ אי ס"ל דא"י אינה מוחזקת לנו מאבותינו, ולא היתה בה עדיין קדושת א"י, א"כ אי אמרינן דקיימו כה"ת עד שלא ניתנה, מהיכא תיתי לחלק ולומר דרק בא"י קיימו התורה ולא בחו"ל, דאז לא שייך לומר דאיכא נפק"מ בין חו"ל לא"י, דהא לא היתה בה עדיין קדושת א"י עכ"ד.

ואיתא בכבא בתרא (ק"י:), תניא, ר' יאשיה אומר, ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ, שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו, אלא מה אני מקיים לאלה תחלק הארץ בנחלה, לאלה כאלה להוציא את הטפלים (אלה שיצאו ממצרים והיו פחות מכן כ'), ר' יונתן אומר, לבאי הארץ נתחלקה הארץ, שנאמר לאלה תחלק הארץ בנחלה, אלא מה אני מקיים לשמות מטות אבותם ינחלו, משונה נחלה זו מכל נחלות שבעולם, שכל נחלות שבעולם חיינן יורשין מתים וכאן מתים יורשין חיינן.

ובבנות צלפחד כתיב (במדבר כ"ז-ו), כן בנות צלפחד דברת, נתן נתן להם אחות נחלה בתוך אחי אביהם, והעברת את נחלת אביהן להן, ואיתא במסכת בבא בתרא (דף ק"י:), תניא, נתן נתן להם זו נחלת אביהן, בתוך אחי אביהן זו נחלת אבי אביהן, והעברת את נחלת אביהן להן זו חלק בכורה, רבי אליעזר בן יעקב אומר אף חלק אחי אביהם נטלו, שנאמר נתן נתן, ומבואר בגמ' שם דפליגי תנאי אם בנות צלפחד הווי להו תרי אחי דאבא, או רק חד אחא דאבא, וקאמר הגמ' דמ"ד דהווי להו תרי אחי דאבא דריש לה מהא דכתיב אחוזת נחלה עיי"ש, ועיין רשב"ם שם (ד"ה והעברת) שמבואר מדבריו, דהא אם הווי להו תרי אחי דאבא או רק חד אחא דאבא תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, או לא דברה תורה כלשון בני אדם, דלמ"ד לא דברה תורה כלשון בני אדם דרשינן מכפילות הלשון נתן נתן דקיבלו נחלת אחא דאבא, ומאחוזת נחלה ילפינן עוד אחא דאבא, ולכן אמרינן דהווי להו תרי אחי דאבא, משא"כ למ"ד דברה תורה כלשון בני אדם, ולא ילפינן מנתן נתן, ואיכא רק הילפותא דאחוזת נחלה, לכן אמרינן דהווי להו רק חד אחא דאבא.

עוד מבואר בגמ' שם דהא אם הווי להו חד אחא דאבא או תרי, תליא בפלוגתא הנ"ל אם ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ או לבאי הארץ נתחלקה, דלמ"ד דלבאי הארץ נתחלקה מוכרח דהיה להו תרי אחי דאבא, מדכתיב ביהושע בחלוקת הארץ, ויפלו חבלי מנשה עשרה, ונמנה שם ששה בתי אבות משבט מנשה מלבד בנות צלפחד, ומוכח דבנות צלפחד נטלו ארבעה חלקים, ולמ"ד לבאי הארץ נתחלקה לא יכלו לירש רק הב' חלקים שירש אביהם מאביו חפר, דצלפחד לא קיבל חלק בפני עצמו כיון שלא היה מבאי הארץ, וע"כ דב' החלקים האחרים היה מה שירשו מאחי אביהן, ומוכרח דתרי אחי דאבא הווי להו, משא"כ למ"ד ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ, א"כ קיבל גם צלפחד עצמו חלק א', שהווי אף הוא היה מיוצאי מצרים, והרי כאן שלשה חלקים, וחלק הרביעי היה מאחי אביהן דרק חד אחא דאבא היה להן, (עיין רשב"ם שם בבאור דברי הגמ').

וכתב בספר זרע ישראל (ח"א פ' פנחס דף ל"ח), דלפי"ז יוצא לנו מסוגיא הנ"ל דהא אם א"י מוחזקת מאבותינו או לא, תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, או לא, דלמ"ד דלא דברה תורה כלשון בני אדם ודרשינן מנתן נתן, וגם מאחוזת נחלה, ואמרינן דתרי אחא דאבא הווי להו, א"כ ע"כ דס"ל דלבאי הארץ נתחלקה ועי"ז היה בס"ה עשרה חלקים וכנ"ל, ולפי"ז אמרינן דא"י אינה מוחזקת מאבותינו, דרק לבאי הארץ נתחלקה ועד אז היה בגדר ראוי ולא מוחזק, משא"כ למ"ד דברה תורה כלשון בני אדם, ולא דרשינן מנתן נתן, ודרשינן רק מאחוזת נחלה ואמרינן דהיה להו רק חד אחא דאבא, א"כ אמרינן דליוצאי מצרים נתחלקה הארץ וא"י מוחזקת לנו מאבותינו עכ"ד עיי"ש.

וכתב בספר צרור המור (פרשת בהעלותך), לבאר הקרא ויאמרו האנשים האלה אנחנו טמאים לנפש אדם וגו' וז"ל, כי כבר רמזתי בהרבה מקומות, כי מיתת נדב ואביהוא היה בשביל חטא אדה"ר וקין, ולא היתה השכינה שנסתלקה בחטא אדם יכולה לירד עד שנו"א יפרעו חוב אביהם, שהם היו דומים לו בחכמתו, בענין שבני אהרן לא מתו בשביל חטא ועון אלא בקרבתם לפני ה' ועל שהיו דבקים בה' מכל אדם כאומרו בקרובי אקדש, וא"כ מאחר שאין עון אין מיתה ואחר שאין מיתה אין טומאה, וז"ש אנחנו טמאים לנפש אדם שאין אנחנו טמאים בטומאת מת אלא לנפש אדם הרמזו, וא"כ למה נגרע, וכשראה משה דבריהם והבין עמקם נסתפק בדבר ואמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם כי דינכם מחודש ועמוק וכו' עיי"ש.

ובספר חוט המשולש פרשת אחרי (שער הקטן) כתב לתרץ מה דאיתא בירושלמי (ריש מסכת יומא) באחד בניסן מתו בני אהרן, ולמה מזכיר מיתתן ביוה"כ, ללמדך שכשם שיוה"כ מכפר כך מיתת צדיקים מכפר עיי"ש, דלכאורה קשה מאי מקשה הירושלמי מדוע הזכיר מיתתן אצל יוה"כ, הא כיון שמתו נדב ואביהוא על שנכנסו לפני ולפנים, ע"כ מזהיר הכתוב ואל יבוא בכל עת וגו' וכדברי רש"י עה"ת, וכתב לתרץ סברת הירושלמי, עפ"י ש"כ בספר יד יוסף הטעם דלמה היתה במיתת בני אהרן שריפת נשמה וגוף קיים, כי מיתתן היה תיקון לחטא אדם הראשון, כי נתגלגל בהם נשמת אדם הראשון, שנאמר בו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, מיתה כפולה היינו מיתת הגוף ומיתת הנפש, והיה אז מיד מיתת הגוף, ועתה במיתת בני אהרן נתקיים מיתת הנפש, וזהו שאמר הכתוב, אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' וימותו, דמלת וימותו הוא אך למותר שכבר אמר אחרי מות שני בני אהרן, רק הכוונה הוא אחרי מות כבר מיתת הגוף, בקרבתם לפני ה' וימותו מיתת הנשמה, ולכן אמר בקרבתם לפני ה' דבאמת לא מתו בחטאם, אלא אדרבה דהיו מקורבים לפני ה' ולא חטאו, ואעפ"כ וימותו מיתת הנשמה מחמת חטא אדם הראשון, כי נתגלגל בהם נשמת אדם הראשון עכ"ד, ובזה יובן דמה"ט לא ניתא ליה להירושלמי לומר דלכן מזכיר מיתתם ביוה"כ, משום דחטאו במה דנכנסו לפני ולפנים, דזה אינו, דודאי לא חטאו מאומה, ורק בשביל שנתגלגל נשמת אדם הראשון בהם מתו מיתת הנפש עכ"ד.

ובספר תורה והלכה פ' בראשית (דף נ"ז: מדרש"ס) כתב, דזה אי חטא אדה"ר באכילת עץ הדעת תליא בזה, דאיתא בברכות (מ"ה.) עד כמה מזמנין (כמה יאכל עמהם ויתחייב עמהם בויתון ונפקא מינה להוציאם ידי חובתן אם יתנו לו הכוס לבדן), עד כזית, ר' יהודה אומר עד כביצה, ולהלן (דף מ"ט:) איתא דפליגי בזה, דר' מאיר סבר ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה ואכילה בכזית, ור' יהודה סבר ואכלת ושבעת אכילה שיש בה כדי שביעה, ואיזו זו כביצה עיי"ש, ולפי"ז לשיטת ר"י כשאמר הקב"ה לאדה"ר מכל עץ הגן אכל תאכל ככל לשון, שפט אדם הראשון דהיינו שיאכל כדי שביעה מכל שאר האילנות, וע"ז קאי ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, היינו ג"כ אכילה כדי שביעה הוא דאסור, אבל פחות מכדי שביעה אינו אסור, ואדה"ר לא אכל כדי שביעה, ונמצא שלא חטא באכילת עץ הדעת, ובזה כתב לפרש מה דאיתא במדרש (פרשה י"ט-ב) היא נתנה לי ואוכל, אכלתי לא נאמר אלא ואוכל, אכלתי ואוכל עוד, ולהנ"ל א"ש דה"ק לא אכלתי כדי שביעה הימנו, אלא אכלתי ולא שבעתי והזקקתי לאכול עוד משאר מאכלים כדי שתשבע נפשי ונמצא שאין שום חטא בדבר.

וכתב בספר יציב פתגם (פ' בחוקות), דזה דבעינן אכילה שיש בה שביעה תליא אי ס"ל לחלק צריך קרא או לא, דאי ס"ל לחלק צריך קרא דרשינן ואכלת ושבעת ובעינן אכילה שיש בה כדי שביעה, משא"כ אי ס"ל לחלק לא צריך קרא או מפרשינן או ואכלת או ושבעת, ובחדא מינייהו יש חיוב דאורייתא לברכת המזון עכ"ד.

וכתב בספר שער שמים (שער י"ז), דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ז:), כל ערוה שבית דין של ישראל ממייתין עליה, בן נח מוזהר עליה, אין בית דין של ישראל ממייתין עליה (בגון חייבי כריתות אחרות ואבות אביו ואחות אמו ואשת אחיו ואשת אחי אביו ואחות אשתו), אין ב"נ מוזהר עליה דברי ר' מאיר (ר' מאיר אליבא דר' עקיבא אמרה דנפקי ליה עריות בבני נח מעל כן יעוב איש וגו' והתם חייבי מיתות הוא דמתיבי), וחכ"א הרבה עריות יש (בגון כל חייבי כריתות) שאין בית דין של ישראל ממייתין עליהן, ובן נח מוזהר עליהן (דלרבנן אתרבו בני נח מאיש איש לכל האמור בפרשה ור"מ לא דריש איש איש לרביי) עיי"ש, ולפי"ז י"ל דיעקב ס"ל כר' מאיר דאין ב"נ מוזהר על זה, וכיון שהיה להאבות דין ב"נ כמש"כ בפרשת דרכים, הותר ליעקב לישא שתי אחיות עכ"ד.

וכתב בספר יציב פתגם (פ' בחוקות), דזה דבעינן אכילה שיש בה שביעה תליא אי ס"ל לחלק צריך קרא או לא, דאי ס"ל לחלק צריך קרא דרשינן ואכלת ושבעת ובעינן אכילה שיש בה כדי שביעה, משא"כ אי ס"ל לחלק לא צריך קרא או מפרשינן או ואכלת או ושבעת, ובחדא מינייהו יש חיוב דאורייתא לברכת המזון עכ"ד.

ואיתא בסנהדרין (פ"ה:) כתיב בפרשת קדושים (פרשה כ"ט), כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו, תנו רבנן, אביו ואמו קלל לאחר מיתה (קרא יתירא הוא דהא כתיב רישא דקרא אשר יקלל את אביו ואת אמו) וכו', ופריך הגמרא, הניחא לר' יונתן דמייתר ליה קרא אביו ואמו, אלא לר' יאשיה מאי איכא למימר, דתניא מה תלמוד לומר איש איש, לרבות בת טומטום ואנדרוגינוס, אשר יקלל את אביו ואת אמו אין לי אלא אביו ואמו (שניהם יחד), אביו שלא אמו אמו שלא אביו מניין, תלמוד לומר אביו ואמו קילל אביו קלל אמו קלל (בראש המקרא סמך קללה לאביו ובסוף סמך לאמו) דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד ואחד בפני עצמו עד שיפרט לך הכתוב יחדיו (וכמו שפרט בחורש בשור ובחמור מדרש לך ש"מ דאי הו"י יחדיו הוה משמע שור לבדו וחמור לבדו והא אביו ואמו דרישא דרשינן נמי או אביו או אמו וסיפא לאתויי לאחר מיתה), מנא ליה, נפקא ליה מומקלל אביו ואמו מות יומת (דואלה המשפטים), ואידך (דמפיק לאחר מיתה מאביו ואמו קילל), ההוא מיבעיא ליה לרבות בת טומטום ואנדרוגינוס, ותיפ"ל מאיש איש, דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

וכתב במלא הרועים ערך דברה תורה (אות ט"ו), דאי ס"ל כר' יונתן דלחלק לא צריך קרא, ולא דרשינן איש איש, ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, משא"כ לר' יאשיה דס"ל לחלק צריך קרא, וילפינן טו"א מאיש איש, ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

ומעתה יבואר דברי המדרש, דהנה שרו של עשיו ביקש לפגוע ביעקב ולתופסו בשביל עון לקיחת שתי אחיות, אך כשראה שלא יוכל לו, וע"כ דליכא איסור דשתי אחיות משום דהאבות לא נזהרו

בקים המצות רק בארץ ישראל, ומינה דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, ומעתה ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולחלק לא צריך קרא, ומפרשינן או אכילה או שביעה ולא דרשינן אכילה שיש בו שביעה, ונמצא שלא היה לאדם הראשון אמתלא שאכל פחות מכדי שביעה, ולכן יצא הדין על נדב ואביהוא שהיו דומים לו בחכמתו לשריפת נשמה, או אז ויגע בכף ירכו אלו יוצאי ירכו נדב ואביהוא לעורר עליהם הדין ודו"ק.

וכתב בספר שער שמים (שער י"ז), דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ז:), כל ערוה שבית דין של ישראל ממייתין עליה, בן נח מוזהר עליה, אין בית דין של ישראל ממייתין עליה (בגון חייבי כריתות אחרות ואבות אביו ואחות אמו ואשת אחיו ואשת אחי אביו ואחות אשתו), אין ב"נ מוזהר עליה דברי ר' מאיר (ר' מאיר אליבא דר' עקיבא אמרה דנפקי ליה עריות בבני נח מעל כן יעוב איש וגו' והתם חייבי מיתות הוא דמתיבי), וחכ"א הרבה עריות יש (בגון כל חייבי כריתות) שאין בית דין של ישראל ממייתין עליהן, ובן נח מוזהר עליהן (דלרבנן אתרבו בני נח מאיש איש לכל האמור בפרשה ור"מ לא דריש איש איש לרביי) עיי"ש, ולפי"ז י"ל דיעקב ס"ל כר' מאיר דאין ב"נ מוזהר על זה, וכיון שהיה להאבות דין ב"נ כמש"כ בפרשת דרכים, הותר ליעקב לישא שתי אחיות עכ"ד.

ואיתא בסנהדרין (פ"ה:) כתיב בפרשת קדושים (פרשה כ"ט), כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו, תנו רבנן, אביו ואמו קלל לאחר מיתה (קרא יתירא הוא דהא כתיב רישא דקרא אשר יקלל את אביו ואת אמו) וכו', ופריך הגמרא, הניחא לר' יונתן דמייתר ליה קרא אביו ואמו, אלא לר' יאשיה מאי איכא למימר, דתניא מה תלמוד לומר איש איש, לרבות בת טומטום ואנדרוגינוס, אשר יקלל את אביו ואת אמו אין לי אלא אביו ואמו (שניהם יחד), אביו שלא אמו אמו שלא אביו מניין, תלמוד לומר אביו ואמו קילל אביו קלל אמו קלל (בראש המקרא סמך קללה לאביו ובסוף סמך לאמו) דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד ואחד בפני עצמו עד שיפרט לך הכתוב יחדיו (וכמו שפרט בחורש בשור ובחמור מדרש לך ש"מ דאי הו"י יחדיו הוה משמע שור לבדו וחמור לבדו והא אביו ואמו דרישא דרשינן נמי או אביו או אמו וסיפא לאתויי לאחר מיתה), מנא ליה, נפקא ליה מומקלל אביו ואמו מות יומת (דואלה המשפטים), ואידך (דמפיק לאחר מיתה מאביו ואמו קילל), ההוא מיבעיא ליה לרבות בת טומטום ואנדרוגינוס, ותיפ"ל מאיש איש, דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

וכתב במלא הרועים ערך דברה תורה (אות ט"ו), דאי ס"ל כר' יונתן דלחלק לא צריך קרא, ולא דרשינן איש איש, ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, משא"כ לר' יאשיה דס"ל לחלק צריך קרא, וילפינן טו"א מאיש איש, ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

ומעתה יבואר דברי המדרש, דהנה שרו של עשיו ביקש לפגוע ביעקב ולתופסו בשביל עון לקיחת שתי אחיות, אך כשראה שלא יוכל לו, וע"כ דליכא איסור דשתי אחיות משום דהאבות לא נזהרו

אך איתא במד"ר (פ' תצא פרשה א-), ולמה התינוק נימול לשמנה ימים, שנתן הקב"ה רחמיו עליו להמתין לו עד שיהא בו כחו וכו' עיי"ש, ולפיי"ז ליכא ראייה דמותר להציץ בשכינה, ובמאיר עיני חכמים (ח"א סי' ס"ו) כתב דלכאורה נימא דהמצוה יהיה מגיץ על התינוק, אך כיון דאמרינן שכר מצוה בהאי עלמא ליכא לא אמרינן כן עיי"ש.

ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ט:), ר' יעקב אומר, אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה (באבות מתן שכר להוריעך שאין מתן שכר אלא לעולם הבא), בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך, בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים, הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות, ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים, ובחזירתו נפל ומת, היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה, אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימך לעולם שכולו ארוך, ורבנן ס"ל (דף מ"ג) למען ייטב לך בעוה"ז, ולמען יאריכון ימך לעוה"ב עיי"ש.

ובספר המדרש והמעשה (פרשת יתרו) בעמק הלכה (אות ב) כתב, דפליגי אי דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דרבנן ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ ליכא לפרש שניהם על עוה"ב, דתרי קראי על עוה"ב למה לי, וע"כ דלמען ייטב לך בעוה"ז ולמען יאריכון ימך לעוה"ב, וא"כ ע"כ דיש שכר מצוה בהאי עלמא, ור' יעקב ס"ל דדברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ י"ל דשניהם קאי על עוה"ב, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד עיי"ש.

והשתא יבואר דברי הילקוט, דכאשר ראה שרו של עשיו שאינו יכול להפגיע ביעקב ולתופסו על עון לקיחת שתי אחיות, משום דבני נח אינן מוזהרין על חייבי כריתות, דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ומעתה י"ל דזהו הטעם שמלין לשמונה כדי שהתינוק יחזק כחו, וליכא ראייה ממה שמלין לשמונה דמותר להציץ בשכינה, ושלא כדין עשו נדב ואביהוא במה שהציצו בשכינה, אז ויגע בכף ירכו אלו יוצאי ירכו נדב ואביהוא לעורר עליהם הדין ודו"ק.

ג) עו"ל, דאיתא במגילה (ט"ז:), אמר רבה אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא, גדול תלמוד תורה יותר מכבוד אב ואם, שכל אותן שנים שהיה יעקב אבינו בבית עבר לא נענש וכו' עיי"ש, ולכאורה צ"ב, מדוע לא נשא אשה הרי כבר היה בן ס"ג שנים ועדיין לא קיים מצות פו"ר, וצ"ל דס"ל דתלמוד תורה עדיפא מפו"ר.

ובספר נפתלי שבע רצון (פרשת ויצא) כתב, דלכאורה מוכח דפו"ר עדיף מתורה, דאיתא במסכת שבת (דף קט"ו:), דשבעה ספרי תורות יש, ופרשת ויהי בנסוע הוא ספר בפני עצמה, וכתב בכלי יקר (פ' בהעלותך), דלכאורה יפלא לומר דפרשת ויהי בנסוע הוא ספר בפני עצמה כיון דאין בה רמז לשום מצוה, וכתב דיי"ל שעשה ספר בפני עצמו בשביל מצות פו"ר, כי במצוה זו תלוי קיום העולם וגורם השראת השכינה, כדאיתא במסכת יבמות (דף ס"ג:), דכל מי שאינו עוסק

בפו"ר גורם לשכינה שתסתלק מישראל דאין השכינה שורה בפחות משני אלפים ושני רבבות מישראל שנאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל עיי"ש, ואכתי צ"ב למה הוזקק שיהא ספר בפני עצמו, ומי לא סגי במקרא לבדו, וצ"ל דבא להורות דמצות פו"ר הוי כספר לעצמו ושקול יותר מלימוד התורה עיי"ש.

אמנם י"ל לפימ"ש בספר יציב פתגם (פ' בראשית), דיי"ל דהא דספר ויהי בנסוע נחשב לספר בפני עצמה אתיא להורות לן דכשאדם יוצא לדרך אל יתעסק בדבר הלכה כמו שאמר יוסף לאחיו אל תרגזו בדרך, ואיתא במסכת תענית (דף ע"ג) אמר ר' אלעזר, אמר להם יוסף לאחיו, אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגז עליכם הדרך עיי"ש, ולפיכך אין בפרשה זו רק שני פסוקים, להורות לן דבנסיעה בדרך יש למעט בלימוד, ולפיי"ז י"ל דלימוד תורה עדיף מפו"ר. אך התוס' (שם) ד"ה אל תרגזו כתבו וז"ל, ויש מדרש (בדאשית רבה פרשה צ"ג-ב) אל תפסיקו מדבר הלכה עכ"ל, ולפיי"ז ע"כ דפרשת ויהי בנסוע אתיא לומר דכל אחד מישראל צריך להיות זהיר במצות פו"ר כדי למלאות המספר דזה גורם השראת השכינה.

ובגליון ישראל סבא (גליון א) כתב השפע חיים זצ"ל, דזה אי בדרך מותר ללמוד או לא, תלוי אי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא או שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, כיון דבדרך שכיחא היזיקא כדאשכחן בבנימין וקראהו אסון בדרך, וכן כמה פעמים מציינו זאת בדברי חז"ל, והאי שלומד בדרך ומעייץ בדבר הלכה ואינו מעיין בהלוכו בדרך מביא עצמו לידי סכנה, ולפיי"ז י"ל דאי ס"ל אל תתעסקו בדבר הלכה בדרך, אית ליה דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא וזכות הלימוד בדרך אינו מגיץ על הלומד, וכשהוא לומד בדרך מביא את עצמו לידי סכנה, ומ"ד אל תפסיקו מדבר הלכה אית ליה דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, וממילא מגיץ עליו זכות לימודו שלא יוזק בדרך, עיי"ש מש"כ בזה.

והבאנו מש"כ בספר המדרש והמעשה (פרשת יתרו) בעמק הלכה (אות ב), דר' יעקב ורבנן דפליגי בקידושין (ל"ט:), אי שכר מצוה בהאי עלמא איכא או ליכא, פליגי אי דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דרבנן ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ ליכא לפרש שניהם על עוה"ב, דתרי קראי על עוה"ב למה לי, וע"כ דלמען ייטב לך בעוה"ז ולמען יאריכון ימך לעוה"ב, וא"כ ע"כ דיש שכר מצוה בהאי עלמא, ור' יעקב ס"ל דדברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ י"ל דשניהם קאי על עוה"ב, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד.

ואיתא במסכת זבחים (דף ק"ה), חומר בעלייה מבשחיטה, שנים שאחזו בסכין ושחטו (קדשים בחזק) פטורים, אחזו באבר והעלוהו (בחזק) חייבין, ובגמ' תנו רבנן, איש איש (גבי העלאה) מה תלמוד לומר, לרבות שנים שאחזו באבר והעלו שחייבין, שיכול והלא דין הוא, ומה השוחט להדיוט חייב, שנים שאחזו בסכין ושחטו פטורין (דכתיב דם יחשב לאיש ההוא ודרשין אחד ולא שנים), המעלה להדיוט שפטור, אינו דין ששנים שאחזו באבר והעלוהו שפטורין, תלמוד לומר איש איש דברי ר"ש, ר' יוסי אומר ההוא אחד ולא שנים, א"כ מה תלמוד

לומר איש איש, דברה תורה כלשון בני אדם וכו', ומדאיצטריך קרא דאיש איש לרבות שנים שהעלו חייבים ש"מ דשנים ששחטו בחוץ פטורים עיי"ש.

וכתב בספר נחלת עזריאל (פרשת שמני), דלגבי חטא נדב ואביהוא שפגמו במה שהביאו אש זרה אשר לא צוה ה', יש להם צד ליפטור מעונש, דהלא נדב ואביהוא הקריבו שניהם יחדיו, וי"ל דחשוב כשנים ששחטו בחוץ ופטורין, אך כ"ז דווקא אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם ודרשינן איש איש לרבות שנים שהעלו שחייבים ומוזה דבשאר עבודות פטורין, משא"כ אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולא דרשינן איש איש, תו לא אייתר לן קרא למעוטי שנים ששחטו פטורין, ולפי"ז אין לנו צד פטור לנדב ואביהוא עיי"ש.

ומשו"ה כשראה שרו של עשיו שלא יכול לפגוע ביעקב על שנמנע מפו"ר, דיעקב עשה כדון כיון דלימוד התורה עדיפא, וע"כ דפרשת ויהי בנסוע אתיא להורות שאין ללמוד בדרך, דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, דדברה תורה כלשון בני אדם, ולא דרשינן איש איש, ולא אייתר לן קרא למעוטי שנים ששחטו פטורין, ולכן אין לנו צד פטור לנדב ואביהוא, ובכח זה בא לפגוע בנדב ואביהוא, דמוזה מוכח דשלא עשו כדון ודו"ק.

ד' עו"ל, דבפרשת תולדות (פרשה כ"ה-ל"א) עה"פ ויאמר יעקב מכרה כיום את בכרתך לי, פירש"י, לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה, והוא במדרש רבה (פרשה ס"ג-ל"ג), מה ראה אבינו יעקב שמסר נפשו על הבכורה, דתנינן בזבחים (דף ק"ב) עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורים, משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים, אמר יהיה רשע זה עומד ומקריב לפיכך נתן נפשו על הבכורה עיי"ש, ולכאורה למה הוכרח למסור נפשו לקנות הבכורה ממנו, והלא יותר טוב היה ראוי למסור נפשו להחזירנו למוטב שישוב בתשובה ויהא ראוי לעבודה.

אך י"ל, דאיתא במדרש תנחומא פרשת האזינו (ס"ד) ישא ה' פניו אליך, וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים, עושה תשובה נושא לו פנים, יכול לכל, תלמוד לומר אליך ולא לאומה מעכו"ם עיי"ש, וכיון דלבי"נ לא מהני תשובה, לכן היה מוכרח יעקב למסור נפשו על הבכורה.

וכ"ק אדמו"ר מצאנז-קלויזנבורג שליט"א (פרשת נח שנת תשע"ד) אמר לבאר הטעם דלגבי ב"נ לא מהני תשובה, דהנה בספר כתנות אור (פ' נבבים) הקשה, דהאיך מהני תשובה שיתקרב החוטא להקב"ה, הלא קיי"ל במסכת פסחים (דף ע"ג), דכל הנראה ונדחה שוב אינו חוזר ונראה עיי"ש, והאדם שהיה נראה תחלה וכשחטא נדחה מקדושתו, איך יהיה חוזר ונראה עכ"ק, ותירצו המפ', די"ל דדוקא גבי בהמה דסופו לשחיטה ואמרינן דכל העומד לשחוט כשחוט דמי שפיר ס"ל דנדחים, משא"כ גבי אדם הגם דסוף אדם למות, מ"מ משום

זה לא חשוב כמת משום דסופו לחזור ולחיות לתחיית המתים, וממילא ממנ"פ הוה כחי דאי אזלינן בתר השתא הרי חי הוא, אי אזלינן בתר סופו הרי סופו לחיות חיים הנצחיות, וממילא להכי אמרינן גבי אדם דאין דיחוי בבעלי חיים ושפיר מהני תשובה עכ"ד, אך כ"ז א"ש רק לגבי ישראל העומדים לתחיית המתים, משא"כ בבני נח דאין עומדים לתחיית המתים, לגבי דידהו אמרינן דאם נראו ונדחתו אינם חוזרים ונראים, ולכן לא מהני תשובה לבני נח, עכ"ד האדמו"ר מצאנז-קלויזנבורג שליט"א.

ובספר ייטב פנים מאמר שוב אשיב (אות ד') כתב לתרץ קושיא הנ"ל, דאיך מהני תשובה נימא כל הנראה ונדחה אינו חוזר ונראה, דקיי"ל במסכת זבחים (דף י"ב) לילה לאו מחוסר זמן, וכל שבאותו יום ואותו מעת לעת לא הוי דיחוי, ואיתא במסכת סנהדרין (דף צ"ד) דיומו של הקב"ה אלף שנה, א"כ שפיר מהני תשובה, דהוי ליה באותו יום, ואין להקשות מקרבנות הקרבים להקב"ה ואמרינן בהו דיחוי, הא לא קשיא, דהתורה ניתנה לנו בבחינת זמנים ומועדים וכל דיני שבתות וימים טובים נופלים תחת הזמן דידן, ולכן בקרבן נקטינן בתר יומא דידן והוי דיחוי, אבל גבי תשובה שאני, דהרי תשובה קדמה לעולם כדאיתא במסכת פסחים (דף נ"ד), והוה למעלה מן הזמן, על כן חושבים אצלה יומו של הקב"ה והוה הכל באותו יום, וזהו ביאור הכתוב בתהלים (פרק צ-ג) תשב אנוש עד דכא, ולכאורה קשה הא הוי ליה דיחוי, ולכן קאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול, ובאותו יום לא הוי ליה דיחוי עכ"ד, ולפי"ז י"ל דגם לבי"נ מהני תשובה.

אך הא מילתא דתשובה קדמה לעולם תליא בפלוגתא, דאיתא במדרש רבה בראשית (פרשה א-ד), ששה דברים קדמו לעולם וכו', ר' אהבה ברבי זעירא אמר אף התשובה שנאמר בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל, ומאותה שעה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם עיי"ש, וכתב ביפה תואר (שם ס"ה) ד"ה אף התשובה, דפליגי אי דרשינן סמוכין, דהת"ק לא דריש סמוכין ותשב אנוש עד דכא אינו דבוק עם בטרם הרים ילדו, ולכן לא מני דגם תשובה קדמה לבריאת העולם, ור' אהבה בר"ז ס"ל דדרשינן סמוכין וכתוב בטרם הרים ילדו וכו' תשב אנוש עד דכא שמע מינה דתשובה קודמת לבריאת העולם עכ"ד.

וכתיב (במדבר ג-ג) וימת נדב ואביהוא לפני ה' בהקריבם אש זרה לפני ה' במדבר סיני ובנים לא היו להם, ואיתא במסכת יבמות (דף ס"ד) דלכן מתו מפני שלא נשאו נשים, ובספר אור תורה מהגה"ק מאוסטרובוצע ז"ע פ' לך (אות נ"א) כתב, דבאמת היה התנצלות לנדב ואביהוא שלא נשאו נשים משום שהיו כהנים, וכהן אסור בגירות מה"ת משום זונה כמ"ש הרמב"ם (פ"ח מהא"ב ה"ג), ובשעת מתן תורה היו כל ישראל כגרים ולכן לא היו יכולים לישא אשה, דכהן אסור בגיורת, אך י"ל דעשה דפו"ר דוחה הל"ת דזונה, אמנם ז"א, דלא שייך כאן עשה דוחה ל"ת כיון דגבי דידה ליכא עשה, דאשה אינה מצווה על פו"ר (עי' יבמות דף ס"ה), ובכה"ג לא אמרינן עשה דוחה לא תעשה עיי"ש.

ואיתא ביבמות במתניתין (ס"ה), האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה, ר' יוחנן בן ברוקה אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלקים ויאמר להם פרו ורבו, ואמרינן בגמ' (שם) מנה"מ, אמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון, אמר קרא ומלאו את הארץ וכבשוה, איש דרכו לכבש ואין דרכו של אשה לכבש,

וכתב בלקוטי סופר (מצות פו"ר דף ו ע"ד מרפה"ס), דתלוי אי דרשינן סמוכין או לא, דטעמייהו דחכמים דאשה פטורה מפו"ר מבואר שם, משום דכתיב וכבשוה ודרכו של איש לכבש ואין דרכה של אשה לכבש, ודרשינן סמוכין דוכבשוה למה דכתיב לעיל מיניה פרו ורבו וגו' וילפינן דמצות פו"ר נוהג דומיא דוכבשוה, משא"כ ריב"ב ס"ל דלא דרשינן סמוכין ולא שייך ציווי דפו"ר לוכבשוה עיי"ש.

ובזה יבואר, דהנה המלאך בא להלחם עם יעקב על מה שנטל ממנה הבכורה, דאי"ל מפני שהוא רשע, הלא ע"ז קשה דהיה ליעקה להחזיר את עשיו למוטב, אך וירא כי לא יכול דהיינו דהצדק הוא עם יעקב, כיון דלכ"נ לא מהני תשובה, וע"כ דלא דרשינן סמוכין, ולפי"ז נשים חייבות במצות פו"ר, ולכן כאן מצא בעל חוב לגבות את חובו, ונתן עינו ביוצאי ירכו נדב ואביהוא, לעורר נגדן על מה שלא נשאו נשים, כיון שהיו יכולים ליקח נשים מדין עשה דוחה ל"ת, דהרי גם בנשים איכא עשה ודו"ק.

ה עוי"ל, דאיתא ביבמות (דף פ"ט), תנן התם, אין תורמין מן הטמא על הטהור (משום הפסד כהן), ואם תרם, בשוגג תרומתו תרומה, במזיד לא עשה ולא כלום, מאי לא עשה ולא כלום, אמר רב חסדא, לא עשה ולא כלום כל עיקר דאפילו ההיא גריוא (התרומה) הדר לטיבליה, ו' נתן ברבי אושעיא אמר, לא עשה ולא כלום לתקן את השירים (את הטהור שזה היה עושה אותו שירים), אבל תרומה הוי (וקדשה ויחזור ויתרום מן הטהור) וכו', א"ל רבה לרב חסדא, לדידך דאמרת לא עשה ולא כלום דאפילו ההיא גריוא הדר לטיבליה, מאי טעמא גזירה דילמא פשע ולא מפריש, מי איכא מידי דמדאורייתא הוי תרומה, ומשום דלמא פשע אפקיה רבנן לחולין, וכי בית דין מתנין לעקור דבר מה"ת, א"ל ואת לא תסברא וכו', ולהלן (דף ז') איתא, תא שמע, דם שנטמא וזרקו, בשוגג הורצה, במזיד לא הורצה, והא הכא דמדאורייתא ארצויי מרצה וכו', ומתעקרא אכילת בשר וכתוב ואכלו אותם אשר כפר בהם מלמד שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, אמר ליה שב ואל תעשה שאני וכו', ופירש"י, שב ואל תעשה לאו עקירה הוא כגון אכילת בשר עשה הוא ואמר רבנן שב ואל תאכל לא עקירה בידיהם הוא אלא ממילא הוא מיעקרא, אבל תרומה דקאמרת לא עשה לא כלום ומפקת לה לחולין עקירה ממש היא עיי"ש.

מבואר מזה, דרב חסדא ורב נתן ברבי אושעיא פליגי אם חכמים יכולים לעקור דבר מה"ת גם בקום ועשה, דרב חסדא ס"ל דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת, ורב נתן ברבי אושעיא וכן לרבה ס"ל, דרק בשב ואל תעשה יש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת, משא"כ בקום ועשה אין להם כח לעקור דבר מה"ת, ואיתא בירושלמי במסכת גיטין (פ"ד-ה"ב) דרשב"ג ס"ל השולח גט לאשתו

ועד שלא הגיע לידה חזר ובטלו שלא בפני השליח, אינו מבוטל אפילו בדיעבד, דהטעם הוא משום דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת, עיי"ש בפני משה ובקרבת העדה, ובתוס' רי"ד על ירושלמי מסכת ר"ה (פ"ד-ה"א) כתב, דלשיטת הירושלמי אין תוקעין בשבת בגבולין מדאורייתא, והא דריב"ז תיקן שיהא תוקעין בכל מקום שיש בית דין, דהירושלמי ס"ל דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת בקום ועשה עיי"ש, ובשו"ת באר יצחק חאו"ח (סי' י"ג ענף ז').

ובספר קהלת יעקב-תוספת דרבנן למהר"י אלגאזי (אות שי"ד) הביא פלוגתת ראשונים כמאן קיי"ל, דהרמב"ם בהל' תרומות (פ"ה-ה"ח) והרשב"א בשו"ת (ח"א סי' אלף קס"ז, וח"ב סי' ר"ל) ס"ל כהמ"ד דאין כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת בקום ועשה, והתוס' במסכת יבמות (דף ק"ג) ד"ה לפיכך, ובמסכת כתובות (דף י"א) ד"ה מטבילין, ובמסכת ב"מ (דף כ"ב) ד"ה שובר, ובמסכת ב"ה (דף מ"ח) ד"ה תינח, ס"ל דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת בקום ועשה עיי"ש שהאריך בזה.

ולכאורה יש להוכיח דחכמים יכולים לעקור דבר מן התורה, דאיתא במסכת חולין (דף ל"ג), אמר רב אחא בריה דרב יעקב, שמע מינה מדר' שמעון בן לקיש (רס"ל בשחט הקנה וא"כ ניקבו הריאה ובני מעיים כשרה, דכיון שנחתך הקנה הוי ריאה כמנחא בדיקלא, כיון דריאה תלויה בקנה וכשנחתך הקנה הוי כמו שנטלה כולה מן הבמה ומונחת בסל ותו לא מיטרפא), מזמנין ישראל על בני מעיים ואין מזמנין עכורים על בני מעיים, מאי טעמא, ישראל דבשחיטה תליא מילתא כיון דאיכא שחיטה מעלייתא אישתיי להו, עכורים דבנחירה סגי להו ובמיתה תליא מילתא הני כאבר מן החי דמי עיי"ש.

והקשה הפלתי (סי' כ"ז סק"ב ד"ה הנהגה), דלמ"ד דאין שחיטה לעוף מה"ת, א"כ מה"ת אין שחיטת העוף מתירתו אלא במיתה תליא מילתא, וממילא דעוף המפרכס מה"ת אסורה דהרי אין שחיטתו מתירתו, וא"כ אף שבאו חכמים ותיקנו שחיטה לעוף, לא להקל אמרו להתיר מכח זה את המפרכסת, וזו לא שמענו דאיכא מאן דאוסר עוף מפרכסת לישראל, וצ"ל כמש"כ התוס' במסכת יבמות (דף פ"ט) ד"ה כיון, דבדבר הדומה יש כח ביד חז"ל לעקור דבר מה"ת אפילו בקום ועשה, ולכן כיון שתיקנו שחיטה לעוף ממילא דבאותה תקנה התירו מפרכסת, שעיי"ז שאמרו שהעוף טעון שחיטה בכך ניתן לגמרי ויצא מידי אבר מן החי עיי"ש, ועיי"ן בספר נועם מגדים (סו"פ אמור), ובספר מלוא הרועים ערך עוף אי טעון שחיטה (אות ט"ז), מבואר מזה דלמ"ד דאין שחיטה לעוף מה"ת ההכרח לומר שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת, דאל"כ היאך שרי מפרכסת בעוף.

ובספר יד אבי שלום (פרשת מסעי) כתב, דזה אי גדול מי שאינו מצווה ועושה או מי שמצווה ועושה, תליא אי יש שחיטה לעוף מה"ת או אין שחיטה לעוף מה"ת, דאיתא במסכת סוטה (דף כ"ב) אם יש לה זכות היתה תולה לה, יש זכות תולה שנה אחת, יש זכות תולה ב' שנים, יש זכות תולה ג' שנים, ופריך הגמ' (דף כ"א) זכות דמאי, אילימא זכות תורה, הא אינה מצווה ועושה, אלא זכות דמצוה, זכות דמצוה מי מגנא כולי האי וכו', ומשני רבינא לעולם זכות תורה, ודקאמרת אינה מצווה ועושה, נהי דפקודי לא מפקדא,

דמה"ת שריא גם בלי שחיטה, ולעולם הא דאיש מדיר את בנו בנזיר הוי רק מדרבנן כדי לחנכו במצות, והא דאשה אינה מדרת את בנה בנזיר משום דלא מיפקדא אחינוך, ועכצ"ל דאע"ג דאינה מצווה ועושה אפי"ה זכות תולה לה, משום דגדול מי שאינו מצווה ועושה יותר ממי שמצווה ועושה עכ"ד.

והמפ' האריכו לבאר דיתכן שנתגלגל אותו מעשה על ידי אהרן קדוש ה', אשר נבחר לקודש כמלאך מיכאל משרת, ואמרו חז"ל משה ואהרן שקולין הם, והרי מגלגלין זכות על ידי זכאי.

וראתי מכ"ק אדמו"ר מצאנו שליט"א לבאר, דכאשר ראה אהרן שהשטן בא ובלבל את ישראל לומר שמשה מת, והתחילו ישראל להקהל עליו ואמרו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו, סבר בדעתו שאין השעה כשרה להעמידם על טעותם, ואילו לא יתרצה לדבריהם וידחה אותם מלפניו יטעו לפרוק מעליהם עול מלכות שמים כל עיקר, ולא יהא להם תקומה עוד ח"ו, כדרשת חז"ל בילקוט (שמות רמז שצ"א) וירא אהרן ויבן מזבח לפניו, מה ראה, ראה חור זבוח לפניו, אמר אי לא שמענא להו עבדין לי כחור ומקויים בהם אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא, ולא הויה להו תקנתא לעולם, מוטב ליעבדו עגל אפשר דהוי להו תקנתא בתשובה עיי"ש.

ולכן דן אהרן בעצמו לומר דמוטב שיעקור דבר מה"ת אפילו בקום ועשה לעשות המזבח, ואדהכי והכי כשישוב משה מן השמים יעמדו מעצמם ויבינו שטעות הוא בידם וישובו למוטב, ודן בעצמו כהוראת שעה שכדי להציל את ישראל מכליה ואבדון ח"ו, רשאי לעסוק למראה עינים בעשיית העגל, דיש כח ביד בית דין לעקור דבר מה"ת עכ"ד כ"ק אדמו"ר מצאנו שליט"א.

והבאנו דעיקר קצפו של עשיו היה בשביל הברכות שיעקב לקח ממנו בערמה, וכדכתיב בפרשת תולדות (פרשה כ"ו-מ"א) וישטום עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו וגו', אך לכאורה קשה מה פתחון פה יש לו, הלא מן הדין היה ראוי יעקב לקבל הברכות, כמש"כ רש"י ז"ל (ע"פ ותכהין עיני מראות), דלכן כהו עיניו של יצחק כדי שיבוא יעקב ויטול הברכות עיי"ש.

אך בנחלת יעקב פ' תולדות (אות ט) הביא בשם החסד לאברהם ז"ל, הענין שהיה יצחק סומא כדי שישמור המצות כשאינו מצווה ועושה כי סומא פטור מכל המצות, וגם אברהם שמר המצות קודם שנימול בשאינו מצווה, אבל יצחק היה נימול לשמונה ימים, והיה מלידתו מצווה, ולכן נעשה סומא שישמור המצות כשאינו מצווה, וזה הטעם שצוה יצחק לעשו לעשות לו מטעמים ויעקב עשה כשאינו מצווה, בכדי שכל הג' אבות שמרו המצות כשאינם מצוים, שגדול שכון מאוד עכ"ל, ועיין בספר חכמת התורה פ' תולדות (דף ת"ט) שכתב נמי כן דיצחק נעשה סומא כדי שיקיים המצות בתורת אינו מצווה ועושה עיי"ש, ולפי"ז מה שכהו עיני יצחק הוא בשביל שקיים המצות כשאינו מצווה ועושה, ולא כדי שיעקב יקבל הברכות.

באגרא דמקרין ומתניין בנייהו (שטורחות על בנין להביאן לבית הספר לקרות מקרא ולשנות משנה) ונטרן להו לגבריייהו (וממתנות לבעליהן שיוצאין לעיר אחרת ללמוד תורה) עד דאתו מבי מדרשא מי לא פלגאן בהדייהו עיי"ש, ולהאי תירוצא דתורה אינה מגנת עלה משום דאינה מצווה ועושה, עכצ"ל דהא דמהני לה זכות דמקרין ומתניין בנייהו, משום דבזה שפיר מצווה ועושה משום דאשה מצווה בחינוך בנה.

ולכאורה קשה מהא דאיא במסכת נזיר (דף כ"ח:), האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר, ופריך בגמ' איש אין אבל אשה לא מאי טעמא, ר' יוחנן אמר הלכה היא בנזיר (שהאיש מדיר ולא האשה), ור' יוסי בר' חנינא אמר ר"ל כדי לחנכו במצות, אי הכי אפילו אשה נמי (תחא מדרת את בנה בנזיר), קסבר איש חייב לחנך בנו במצות, ואין האשה חייבת לחנך את בנה עיי"ש, ולפי"ז הא דמשני רבינא באגרא דמקרין ומתניין בנייהו ניחא שפיר אליבא דר' יוחנן דס"ל דגם האשה חייבת בחינוך בנה, משו"ה שפיר חשיבא כמצווה ועושה במה שמחנכת את בנה ללימוד התורה, אבל לר"ל דפליגי עליה וס"ל דאין האשה מצווה על חינוך בנה, א"כ גם מה שטורחות להביא את בנייהן ללמוד אינן מצוות על כך, שהרי אין עליה שום חיוב לחנך בנה לתורה ומצות, ומעתה הדקל"ד איזה זכות תגן עליה, ועכצ"ל דר"ל ס"ל דשפיר יש לומר דזכות תורה תולה לה ואעפ"י שאינה מצווה ועושה מגין שפיר, דאדרבה גדול מי שאינו מצווה ועושה ממי שמצווה ועושה.

ולהלן (דף כ"ט:) פריך, בשלמא לריו"ח דס"ל הלכה היא בנזיר אהכי כי מיטמא מייתי קרבן ציפריין ואכיל כהן מליקה (ולית ביה לא משום חולין לעורה ולא משום מליקה דהכי הלכה למשה מסיני), אלא לריב"ח א"ר"ל הא קאכיל נבילה (כיון דמדאורייתא לא מחייב בניירות אשתכח דקמייתי חולין לעורה וקא אכיל כהן נבילה), ומשני, קסבר כר' יוסי בר' יהודה דאין שחיטה לעוף מה"ת, וחולין בעזרה לאו דאורייתא, (והלכן כיון דמה"ת לא בעי שחיטה לא חשיבא נבילה ולא מייתי חולין לעורה דאיסור חולין בעורה ליתיה לר' יוסי אלא מדרבנן), ומבואר מזה דלריו"ח דהלכה היא בנזיר שפיר גם אשה מצווה על חינוך בנה, ושפיר יש שחיטה לעוף מה"ת, ואפי"ה שפיר כי מיטמא מייתי קרבן ציפריין ואכיל כהן מליקה, דהרי זה הלכה למשה מסיני שהאב מדיר את בנו בנזירות, אך לר"ל דהאב מדיר את בנו בנזיר הוי רק מדרבנן כדי לחנכו במצות, משא"כ אשה דאינה מצווה על חינוך בנה, ועכצ"ל דאין שחיטה לעוף מה"ת.

ונמצא לפי"ז דהא אם גדול המצווה ועושה או דגדול מי שאינו מצווה ועושה, תליא בהאי דינא אי יש שחיטה לעוף מה"ת או אין שחיטה לעוף מה"ת, דאי ס"ל יש שחיטה לעוף מה"ת וקשה אין אפשר להביא קרבן נזיר על בנו והכהן יאכל ממליקה, ועכצ"ל דנזירת בנו מה"ת דהלכה היא בנזיר, ולפי"ז שפיר י"ל דגם האשה מצווה בחינוך בנה, והא דאינה מדרת את בנה בנזיר משום דכך נשנית ההלמ"ס, ולפי"ז שפיר י"ל כתי' הגמ' דזכות שתולה לה היינו דמקרין ומתניין בנייהו, משא"כ זכות תורה אינה מגנת דהא אינה מצווה ועושה, וגדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, משא"כ אי ס"ל אין שחיטה לעוף מה"ת, וא"כ שפיר י"ל דמשו"ה מביא קרבן על נזירת בנו ואוכל הכהן ממליקה, משום

ובזה יתבאר דברי המדרש, וירא כי לא יכול לו, היינו דהשר של עשיו ראה שהוצרך להודות לו על הברכות, כמש"כ רש"ז"ל עה"פ לא יעקב יאמר עוד שמך, לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה, כי אם בשורה וגילוי פנים, כי באמת יעקב היה ראוי לקבל את הברכות, דלכן כהו עיני יצחק, ולא בשביל שיעשה המצוות כאינו מצווה ועושה, דס"ל גדול מצווה ועושה, ולכן ויגע בכף יריכו אינה נדב ואביהוא יוצאי יריכו דאהרן, דכיון דס"ל גדול מצווה ועושה, א"כ ס"ל יש שחיטה לעוף מה"ת, ואין כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת בקום ועשה, ומעתה איכא חטא במה שאהרן עשה את העגל, ולכן נגע בנדב ואביהוא ודו"ק.

וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו: ויאמר שלחני כי עלה השחר ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני: וכתב שם רש"י הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן, ובספר תפארת הגרשוני הקשה וז"ל, וקשה מה שייכות יש לשאלה זו עם מה שנאמר ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו עכ"ל, עיי"ש.

והנבס"ד, דהנה בשו"ת הריב"ש (סי' שכ"ח) הקשה דהיאך קנה יעקב הבכורה מעשיו, הא הוי דבר שלא בא לעולם שהרי יצחק היה חי אז עכ"ק, וכתב האור החיים הקדוש (פרשת תולדות) עה"פ ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו וימכר את בכרתו ליעקב וז"ל, טעם שהוצרך לשבועה, להיות כי יש בכורה פרטים שהם דברים שאין בהם ממש, כמו הכבוד והמעלה, שעליהם הקפיד יעקב לעבודת בית אלקינו שהיא בבכורות, וכפי תורתנו הקדושה, אין אדם מקנה לא במכר ולא במתנה דבר שאין בו ממש כידוע, [עיין במסכת ב"ב (דף קמ"ז) וברמב"ם הל' מכירה (פכ"ב-ה"ג-י"ד)], לזה נתחכם לזכות בדבר על ידי שבועה, וכן היא הסכמת פוסקי התורה, [עיין ב"ר"ד הל' שבועות (סי' רל"ט ס"א)], כי השבועה חלה בין על דבר שיש בו ממש ובין על דבר שאין בו ממש, והוא אומרו השבעה לי, והנה שבועה זו לא תספיק לקנין דבר שלא בא לעולם, כי טעם דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם היא לצד דלא סמכא דעתיה דלוקח וכו', וכן מוכח במסכת ב"מ (דף ס"ג), אבל אם היה דעתו סומכת היה נקנה, ושבועה לא תועיל בזה וכו'.

שוב בא לידי ספר הריב"ש (סי' שכ"ח) וז"ל, כתבת שראית ר"י בן הרא"ש שכתב בשם אביו דמקנה דשלב"ל אם נשבע קנה וכו' וראייתו ממכירת הבכורה שמכר עשו ליעקב וכתב השבעה לי ע"כ, תשובה, לא הרא"ש ולא ר"י בנו חתימי עלה, ואין לתלות בגברי רברבי סברא כזו שאין לה על מה שתסמוך וכו', והשבועה היתה לרווחא דמילתא שלא יערער לפי שהיה איש זרוע ע"כ, והן דברינו עצמן, אלא שהריב"ש לא התבונן לתת טעם שהוצרך שבועת עשו כמו שכתבתי עכ"ה ק.

אך בפ"י הטור עה"ת (בראשית כ"ה-ל"א) כתב וז"ל, וא"א הרא"ש ז"ל מדקדק מכאן, מי שמוכר לחבירו דבר שאין הקנין חל עליו, כגון מה שאירש מאבא, או מי שמוכר מלוה על פה שיש לו על אחרים שאינה נמכרת, ונשבע עליו, שהמכר חל מכה השבועה, לא מיבעיא שכופין אותו לקיימו בשביל שבועתו, אלא אפילו שם מכר עליו, כדחזינא הכא דקרי ליה מכר בשביל השבועה עכ"ל, ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ג (ח"ב סי' קס"א) שהאריך בדברי הריב"ש, עכ"פ מבואר הדטעם שחלה מכירת הבכורה אעפ"י שהיתה דבר שאין בה ממש ודבר שלא בא לעולם, משום השבועה.

ואיתא בילקוט פרשת מטות (רמז תשפ"ג), אל ראשי המטות לבני ישראל לאמור, בני ישראל עוברין בכל יחל ואין עכו"ם עוברין בכל יחל עיי"ש, אך הא דממעטינן דאין עכו"ם מוזהרין בכל יחל אינו דבר השווה לכל, דהתוס' במסכת נזיר (דף ס"א:) ד"ה הניחא כתבו, דב"נ אינו בכל יחל עיי"ש, אך במסכת ע"ז (דף ה:) איתא, א"ר אלעזר, מנין למחוסר אבר דאסור לבני נח (להקריב לגבה ודומיא דקרבנות שנהגו אבותיהם לשמים הן נוהגין לעבודת כוכבים שלהן), דכתיב ומכל החי מכל בשר שנים מכל וגו' (על שם שהיה עתיד נח להקריב מהן דכתיב ויקח מכל בהמה הטהורה וגו'), אמרה תורה הבא בהמה שחייך ראשי אברים שלה וכו' עיי"ש.

והקשו התוס' (ד"ה מנין) וז"ל, ותימה מ"ט לא חשיב ליה בהדי ד' מצות שנצטוו ויתחייבו עליו מיתה, ואין לומר משום דאזהרתיה לא כתיבא בהדיא, הא מכלל הן אתה שומע לאו, כדרשינן מכל עץ הגן אכל תאכל ולא גזל, ודבק באשתו ולא באשת חבירו, אלא י"ל דהאי קום עשה הוא, דמאיש איש מרבינן שהעכו"ם נודרים נדרים ונדרות כישראל, ואם נדר מחוסר אבר אמרינן ליה קום והבא קרבן שלם וקום ועשה לא קחשיב עכ"ל, ומשמע דגם ב"נ מצווה בכל יחל דהרי בלא"ה לא היה חייב להביא קרבנו, ועיי"ש מש"כ בגליון הש"ס.

ובמל"מ ה' מלכים (פ"י ה"י) ד"ה ודע, ציין לדברי התוס' דמשמע מדבריהם דב"נ מצוין בכל יחל, ותמה על דבריהם דמלך, והאריך טובא בהאי ענינא, והביא שמצא דאפילו בזה בירושלמי נזיר (פ"ט-ה"א), דאיתא התם, מה מיעטת בו (דבגורים כתיב לבני ישראל לאמור), ישראל בכל יחל ואין העכו"ם בכל יחל (ופליגי ר' יונה ור' יוסי לענין מה מיעטיה קרא), אמר ר' יונה ישראל יש להן היתר חכם, עכו"ם אין להן היתר חכם, (דנפקא לן היתר חכם מדכתיב לא יחל דברו הוא אינו מיחל אבל אחרים מוחלין לו, דזה נוהג רק בישראל משא"כ עכו"ם לא שייך בהם היתר על נדרם), אמר ר' יוסי ישראל צריכין היתר חכם והעכו"ם אין צריכין היתר חכם (דאינו צריך היתר חכם מיעטיה קרא שהוא מיחל בעצמו את נדרו), ואתייה דר' יוסי כדר' אבהו, חדא נכרית אתת לגבי רבי אבהו (לשאל על נדרה), אמר לאבימי בר טובי, פוק ופתח לה בנולד (משום דסבר דאינה צריכה היתר חכם שהרי אין פותחין בנולד), ודרבי יונה כרבי אחא, דאמר הוא לבן הוא כושן רשעתיים (שופטים ג-ח), ולמה נקרא שמו כושן רשעתיים, שעשה שתי רשעיות, אחת שחילל את השבועה (שנשבע ליעקב אבינו בכריתות ברית השלום אלמא דחל השבועה על עכו"ם מוקרי לה רשעת ומדרשי שחילל את השבועה ש"מ שאין מועיל לו התרה), ואחת ששיעבד בישראל שמונה שנה וכו' עיי"ש.

הנאה בעלמא ושרי), מאי, תא שמע, דתנן, ומקריב עליו קיני זבין וכו', אי אמרת שלוחי דידן קא מהני ליה (אלא מדקתני מקריב עליו קיני זבין וכו' ש"מ דשלוחי דרחמנא נינהו), ופריך, וליטעמך, (דשלוחי דשמיא נינהו) ליתני מקריב עליו קרבנות (סתם), אלא (פרלא קתני אלא קיני זבין וכו' ש"מ דשלוחי דידן נינהו ודקשאי לן הא קא מהני ליה), מחוסרי כפרה שאני, דאמר ר' יוחנן, הכל צריכין דעת (כל הקרבנות צריכין שיהו מקריבים בעלים), חוץ ממחוסרי כפרה, שהרי אדם מביא קרבן על בניו ועל בנותיו הקטנים, שנאמר זאת תורה הזב בין גדול ובין קטן (הלכך הואיל ומקריב עליו שלא לדעתו לא מהני ליה דהא לא ידע המודר) עיי"ש.

וכתב הר"ן (ד"ה אלא), דלמסקנת הגמ' מחוסרי כפרה שאני, הכוונה דאפשר לפשוט לאידך גיסא, דכיון דתנן במתני' מחוסרי כפרה בלחוד דאין צריכין דעת משמע דוקא הני דאין צריכין דעת מותר, משא"כ שאר קרבנות הצריכין דעת אסור דשלוחי דידן נינהו עיי"ש.

ובסוגיין לקמן (דף ל"א) מבואר דהא דס"ל לריו"ח הכל צריכין דעת חוץ ממחוסרי כפרה שהרי אדם מביא קרבן על בניו ועל בנותיו הקטנים, תלוי בהא דדנין אפשר משאי אפשר עיי"ש בר"ן (ד"ה אלא מעתה), דריו"ח ס"ל דנין אפשר משאי אפשר, וכמו שמביא אדם על בניו ובנותיו הקטנים, כמו כן בכל מחוסרי כפרה, הגם שאפשר לדחות ולומר דגבי בניו אי אפשר בענין אחר, משא"כ בכל מחוסרי כפרה אפשר לדעת בעלים, ס"ל לריו"ח דדנין אפשר משאי אפשר, וא"כ שפיר י"ל דהא דתנן ומקריב עליו היינו טעמא דבמחוסרי כפרה אינו צריך דעת, משא"כ בשאר קרבנות אסור דכהנים הוי שלוחי דידן, אבל אי ס"ל אין דנין אפשר משאי אפשר, אז אפילו מחוסרי כפרה צריכין דעת, והא דתנן ומקריב עליו קיני זבין וכו' כל שכן שאר קרבנות, וא"כ צריך לומר דכהנים הוי שלוחי דרחמנא, ועיי"ן בספר כסף נבחר פרשת יתרו (ד"ה ועיי"ן בר"ן).

וכתב הרמב"ן פ' ויקרא (י"ח-כ"ה), דיעקב לא עשה איסור במה שנשא שתי אחיות, דהטעם דאסרה תורה ב' אחיות הוא משום דשתי נשים נעשית צרות זו לזו כדכתיב ואשה אל אחותה לא תקח לצרור, וזה שייך רק גבי סתם נשים ששונאות זו את זו, משא"כ ברחל שמסרה הסימנים ללאה כדאיתא במסכת מגילה (דף י"ג), בודאי לא יהיו שונאות זו את זו ובכח"ג לא אסרה התורה עיי"ש, וכתב בספר כסף נבחר (פרשת וישב), דכ"ז א"ש אי ס"ל אין דנין אפשר משאי אפשר, והיינו דאפילו אי אסרה התורה שתי אחיות דעלמא לישא את שתיהן, היינו דוקא התם שאי אפשר שתהיינה האהובות זו לזו ובודאי ישנאו זה את זה ודבר זה לא רצתה התורה, אבל במקום שאפשר שלא תשנאו זה את זה כגון ברחל ולא, במקום זה לא אסרה התורה, ואין דנין היכא שאפשר מהיכא שאי אפשר, אבל להמ"ד דנין אפשר משאי אפשר, ואפילו היכא שאפשר שיחיו שתיהן באהבה ואחוה כאחת, עכ"ז כיון שאסרה תורה ליקח אשה ואחותה אסור בכל אופן, ודנין אפשר משאי אפשר דאף היכא שאפשר בענין אחר אנו דנין מהיכא שאי אפשר ובכל אופן אסרה תורה, ולפי"ז אי ס"ל אין דנין אפשר משאי אפשר שפיר מובן דהותר ליעקב לישא שתי אחיות עכ"ד.

היוצא לנו מזה דנחלקו אמוראי אי ב"נ הוי בכלל כל יחל, ולפי"ז מה דמועיל השבועה של עשו א"ש אי ס"ל דבן נח מצווה על כל יחל, אז י"ל דלכן היה מועיל השבועה של עשו דבכך סמכא דעתיה וגמר ומקני בכל גווני, משא"כ אי ס"ל דב"נ אינו מצווה על כל יחל אין בשבועתו כלום ולא קנה יעקב הבכורה, עיי"ן בספר בנין דוד פרשת תולדות (אות ל"ז).

ונודע מה שהקשה בספר פנים מאירות (ח"ב סי' קט"ז) במאי דאיבעיא לן במסכת נדרים (דף ל"ה) אי הני כהנים הוי שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, אמאי לא פשיט הגמ' דכהנים הוי שלוחי דרחמנא, מהא דאיתא במסכת חולין (דף י"ג) איש איש מלמד שנכרים נודרים נדרים ונדבות כישוראל, ואי ס"ד דכהני שלוחי דידן, איך יכול הכהן להקריב לנכרי הא אמרינן במסכת ב"מ (דף ע"א) דאין שליחות לעכו"ם עכ"ק.

והצל"ח במסכת חולין (דף כ"ה) דחה קושיא זו, דכל האיבעיא דשמיא כהני הוי שלוחי דידן מיירי רק לענין קרבנות דישוראל, משא"כ בעכו"ם שנדר נדרים ונדבות לא בעי שליחות כלל, דבשלמא בישוראל שהוא מחוייב להביא קרבנות חובה, וגם קרבנות שנדר צריך להביא כדי לצאת חובת נדרו שלא יעבור על לא יחל דברו, וא"כ אי ליכא בקרבנות ישוראל שליחות, אינו יוצא הישראל ידי חובתו, דבמה שמוסר קרבנותיו לא עשה עדיין כלום אם לא מטעם שלוחו של אדם כמותו, ולכן לגבי ישראל מיבעי ליה להגמ' אי כהנים הוי שלוחי דרחמנא ויצא ידי חובתו תיכף כשמסר הקרבן להכהן דיד כהן כיד גבוה, או דילמא דשלוחי דידן נינהו ורק כשהכהן מקריב הקרבן אז יצא ידי חובתו מטעם שלוחו של אדם כמותו, וכ"ז יש לדון רק גבי ישראל, אבל נכרי דליכא ביה חיובא כלל לקיים נדרו, דהרי אינו מחוייב על כל יחל, לא שייך לדון לגביו אם כהנים הוי שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, דהרי הכהן אין צריך כלל שיעשה בשליחותו, וקרא רק קמ"ל דאם הביא קרבנות מקבלין ממנו, וממילא דאין להוכיח מכאן דכהנים הוי שלוחי דרחמנא עכ"ד, ועיי"ן בבית מאיר עמ"ס נדרים (דף ל"ה) שכ"כ וד"ל, שמעתי מקשים וליפשוט ממה דקיי"ל שהנכרים נודרים נדרונ"ד כישוראל ואלו נימא שלוחי דידן נינהו הא נכרים ל"ל שליחות, ושבוש הוא כי נונ"ד מעולם לא הוטל עליהם להקריבו דליבעי שליחות וכו' עיי"ש.

ומובן מאליו דדברי הצל"ח א"ש להשיטות דס"ל דב"נ אינו מוזהר בכל יחל, משא"כ אי ס"ל דגם ב"נ מוזהר בכל יחל, לא שייך תירוצו של הצל"ח, ועכצ"ל מכח קושית הפנים מאירות דכהנים הוי שלוחי דרחמנא.

ואיתא במסכת נדרים (דף ל"ה), איבעיא להו, הני כהני (שמקריבין קרבנות) שלוחי דידן (דבעלי קרבן) הוו, או שלוחי דשמיא, למאי נפקא מינה, למודר הנאה (אם הוא מודר הנאה מהכהן והכהן מקריב קרבנו), אי אמרת שלוחי דידן הוו, הא מהני ליה (שליח לכפר כפרתו ואיהו היירו שלא יתנה ממנו) ואסור, ואי אמרת שלוחי דשמיא שרי (אע"ג דשרי להו בהאי קרבן למיכל בקדשים אין זה אלא גרמת

דס"ל דב' כתובים הבאין כאחד מלמדין, ומאן דס"ל דספק אסור מה"ת ע"כ דס"ל דב' כתובים הבכ"א אין מלמדין, דלכך כתבה התורה ב' כתובים להתיר במזוז בכל גווני, ומזה נדע דבשאר דוכתי בספיקא אזלינן לחומרא.

ונודע מה שהקשה הר"ן בקידושין ספ"ק (דף ט"ז: מרפי הרי"ף) על הרמב"ם דס"ל דספד"א מה"ת לקולא, א"כ אמאי חייבה התורה אשם תלוי על הספק (עיין בר"ן ספ"ק דקידושין), ובשו"ת מהרי"ט (חיו"ד סי' א) כתב לתרץ, דהרמב"ם כתב בהל' שגגות (פי"ח ה"ב) אינו חייב באשם תלוי עד שיהיה שם איסור קבוע, כיצד אכל חלב וספק אם היה כזית או פחות מכזית, או שהיתה לפניו חתיכת חלב וחתיכת שומן ואכל אחת מהן ואין ידוע איזה מהן אכל וכו' הרי זה מביא אשם תלוי וכן כל כיו"ב, אבל אם היתה לפניו חתיכה אחת ספק שהיא חלב ספק שהיא שומן ואכלה פטור שהרי אין כאן איסור קבוע וכו' עיי"ש, ומבואר דהרמב"ם ס"ל כהמ"ד בכריתות (דף י"ז) דחתיכה אחת משני חתיכות שנינו, ולכן אע"ג דבכל הספיקות ס"ל להרמב"ם דאזלינן לקולא מ"מ היכא דאיכא איסורא מודה הרמב"ם דלחומרא אזלינן, ומבואר שם בכריתות דזה אי חתיכה אחת (ספק חלב ספק שומן) שנינו, או חתיכה אחת משני חתיכות שנינו, קמפלגי אי יש אם למסורת או יש אם למקרא, דמ"ד יש אם למסורת ומצות כתיב, ולפי"ז אף בחתיכה אחת מביא אשם תלוי, משא"כ מאן דס"ל יש אם למקרא ומצוות קרינן לכן ס"ל דמשני חתיכות שנינו.

ולפי"ז כתב שם המהרי"ט דזה אי ספיקא דאורייתא מה"ת לקולא או לחומרא תליא אי יש אם למסורת או למקרא, דמאן דס"ל יש אם למקרא וחייב אשם תלוי אינו רק בשני חתיכות דייקא דהו"ל איכא איסורא, הא לאו הכי לא הוי מחמירין בספיקא משום דס"ל דספיקא מה"ת לקולא, משא"כ למאן דס"ל יש אם למסורת, וחייב אשם תלוי הוא אף בחתיכה אחת, ע"כ מוכח דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא עכ"ד.

ונודע קושית העולם דהיאך נשא יעקב שתי אחיות, כיון דהאבות קיימו כל התורה עד שלא ניתנה, וכתב הרדב"ז בשו"ת (סי' תרצ"ו) לתרץ, דליעקב היה מותר ב' אחיות שהיה מהמרכבה משכינה הקדושה וצורתו חקוקה בכסא הכבוד ונקרא אל, וכיון דאיסור עריות הוא משום דבפמליא של מעלה הוי זיווגי המדות בבחינת עריות כביכול, ואסור להשתמש בשרביטו של מלך, וכיון שיעקב היה בבחינת אל הותר לו להשתמש בשרביטו של מלך, ושפיר נשא שתי אחיות עכ"ד.

ובספר שמנה לחמו דרוש לסוכות (פרק ב') הביא דברי המדרש, דהא דיעקב נקרא אל ילפינן מדכתיב הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם, אל תקרי אל (בסגול) אלא אל (בציו"ת) ישראל אביכם עיי"ש, וזה א"ש אי ס"ל יש אם למסורת אז י"ל אל תקרי, משא"כ אי ס"ל יש אם למקרא ל"ש לומר אל תקרי, דכיון דאזלינן בתר הקרי והקרי הוא בסגול.

ולפי"ז מיושב קושית התפארת הגרשוני הנ"ל, דבל"ז לא היה יכול לומר להמלאך הודה לי על הברכות, דדילמא הברכות שנטל שלא כדין נטל, אבל עכשיו שהמלאך לא יכול לו, וע"כ דשתי אחיות ל"ה חטא, דס"ל אין דנין אסור משאי אפשר, ולפי"ז ס"ל דכהנים המה שלוחי דרחמנא, ושפיר נכרים נודרים נדרים ונדבות, וי"ש דעכו"ם מצווה על כל יחל, ושפיר חל קנין הבכורה על ידי השבועה, ומעתה ביושר ובצדק לקח יעקב את הברכות שהרי קנה הבכורה כדין, והרי לא רצה יצחק לברך את עשו אלא מחמת שהיה סבור שהוא הבכור, וע"כ ביקש ממנו כעת דייקא שיודה לו על הברכות ודו"ק.

ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלקים ועם אנשים ותוכל: בדברי הימים א' (פרשה א-ל"ד) **ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל, ופרש"י מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב, ודקדקו המפ', מה כבוד הוא לדוד זה שאמר ישראל ולא יעקב, עיין בספר חוט המשולש, ובספר כרם חמד.**

והנבס"ד, דאיתא במסכת שבת (דף ג"ז), ואותו הרגת בחרב בני עמון (כאותן שהורגים בני עמון שלא מדעתך), מה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו, אף אוריה החתי אי אתה נענש עליו, מאי טעמא מורד במלכות הוה, דאמר ליה ואדוני יואב ועבדי אדוני על פני השדה חונים (לאו אורח ארעא לקבל עליו מרות אחרים בפני המלך), אמר רב, כי מעיינת ביה ברוד לא משכחת ביה בר מדאוריה, דכתיב רק בדבר אוריה החתי (שגרם לו שיהרג אבל בכת שבע לא חטא) עיי"ש.

ואיתא במסכת קידושין (דף מ"ג), האומר לשלוחו צא הרוג את הנפש, הוא חייב ושלוחו פטור, שמאי הזקן אומר משום חגי הנביא, שולחיו חייב שנאמר אותו הרגת בחרב בני עמון וכו', ואידך הרי לך בחרב בני עמון, מה חרב בני עמון אין אתה נענש עליו, אף אוריה החתי אי אתה נענש עליו מאי טעמא מורד במלכות הוי וכו', מאי טעמא דשמאי דהמשלח חייב, קסבר שני כתובים הבאים כאחד מלמדין, ויליף ממעילה וטביחה ומכירה דיש שליח לדבר עבירה, והוא ההוא לא דריש עיי"ש.

וידוע פלוגתת הראשונים אי ספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא או לקולא, דהרמב"ם ס"ל דאזלינן לקולא, והרשב"א ס"ל דאזלינן לחומרא, וכתב הרשב"א בתורת הבית (בית ד' שער א) דהרמב"ם דס"ל דספק מה"ת מותר, יליף לה מהא דאיתא במסכת קידושין (דף ע"ג), דספק ממזר מותר וגלי שם קרא דספק מותר בכ"מ, והקשה הפר"ח (יור"ד סי' ק"י בכללי סי' ככל א'), דהרי איתא (שם) דאיכא תרי קראי חד להתיר ממזר בשתוקי וחד למשרי שתוקי בישראל, ובשלמא לשיטת הרשב"א דס"ל דבכה"ת ספיקא לחומרא ורק בממזר גילתה התורה להתיר, שפיר צריכין תרי קראי להתיר בכל גווני, אבל להרמב"ם דמכאן ילפינן דספיקא לקולא לכה"ת, א"כ הא הוי שני כתובים דקיי"ל דאין מלמדין עיי"ש, וכ"כ בספר פנים יפות פרשת שופטים (עה"פ כי ממנו תאכל) עיי"ש, הרי דמאן דס"ל דספק מותר מה"ת ע"כ

זהירות בעלמא מדרבנן, עיין בספר שד"י חמד (ט"ט דברי חכמים סי' מ"א), דאם זה רק זהירות מדרבנן, אז י"ל דהידור מצוה שמקורו מדאורייתא כדכתיב זה אלי ואנוהו (עיין בספר שד"י חמד כללים (מערכת ד' כלל י"ב), זה עדיף משיעשה המצוה בעצמו, משא"כ אי מצוה בו יותר מבשלוחו הוא מה"ת, אז י"ל דעדיף אם הוא יעשה המצוה בעצמו אף במקום הידור עיי"ש.

ובהואיל משה (ח"ו אות י"ט) הבאנו מכ"ק אדמו"ר מצאנו שליט"א, דזה אי מצוה בו יותר מבשלוחו אמרינן בכל המצוות תליא אי שני כתובים הבאים כאחד מלמדין או אין מלמדין, דהנה בשו"ת דברי יציב חחו"מ (סי' צ"ז אות ו' ואת ד') הביא סמוכין מה"ת להא דאמרינן מצוה בו יותר מבשלוחו, דאיתא בספרי פרשת שופטים (פסקא כ"ב), גבי מתנות כהונה דכתיב (פרשה י"ח-ג) ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה, וכתב הספרי ונתן לכהן, לכהן עצמו, ועיין בפר"ח חיו"ד (סי' ס"א סק"ג) שנתקשה לבאר הדברים, ויש שפירשו דרצ"ל שאם הכהן שולח שלוחו אל הישראל אין חייב ליתן לו ואין בזה משום שיהיו מצוה, דמצי אמר שרוצה לקיים המצוה בעצמו דמצוה בו יותר מבשלוחו, (עיין ספרי דבי רב ועמק הנצי"ב), ולפי"ז יש מפסוק זה מקור מן התורה להא דמצוה בו יותר מבשלוחו, (ועיין בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' רצ"ב ד"ה כבר ראו).

ויש להביא עוד מקור להא דמצוה בו יותר מבשלוחו, ממה דכתיב בפרשת בא (פרשה י"ב-כ"ח), וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואהרן כן עשו, דיל"פ כפל הכתוב בלשונו לומר כן עשו, להורות שכן עשו בעצמם ולא על ידי שליח משום דמצוה בו יותר מבשלוחו, וכיוצא"ב פירש במרכבת המשנה (סוף פ' י"ב) במ"ש במכילתא דקאי על משה ואהרן שכן עשו בעצמם דמצוה בו יותר מבשלוחו עיי"ש, ויש לבאר שהרבנות במשה ואהרן דייקא, דאע"פ דפרנס אסור בעשיית מלאכה בפני שלשה כדאיתא במסכת קידושין (דף ע"ג), ודנו מזה הפוסקים לגבי עשיית מצוה עיין בשו"ת חוות יאיר (סי' ר"ח) במה שת"ח וגדולי הדור מטפלין בעצמן בעשיית סוכה ושאיבת מים למצת מצוה וכו' עיי"ש.

וי"ל דתליא אם הך דמצוה בו הוי מדאורייתא וחיוב גמור, דאם אינו אלא זהירות ויתרון מצוה בעלמא, אין בזה כדי לדחות הך איסורא דעשיית מלאכה בפני שלשה, ובזה יש לפרש וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואהרן, היינו שעשו כל אחד ואחד בפני עצמו משום דמצוה בו יותר מבשלוחו, וכיון דחיובא איכא מה"ת כן עשו משה ואהרן ג"כ בעצמם עכ"ד הדברי יציב עיי"ש.

ולפי"ז מצינו שני מקראות דמצוה בו יותר מבשלוחו, א) גבי פסח דכתיב כפל הלשון כן עשו, ב) לגבי מתנות כהונה דכתיב ונתן לכהן, ומעתה אי ס"ל דשני כתובים הבאים כאחד מלמדין, ילפינן מכאן לכה"ת כולה דמצוה בו יותר מבשלוחו, משא"כ אי ס"ל אין מלמדין אז ליכא לנו לימוד לכה"ת דמצוה בו יותר מבשלוחו עכ"ד כ"ק האדמו"ר מצאנו שליט"א.

והמפ' כתבו דשרו של עשיו בא להתאבק עם יעקב, כי סבר שיוכל להתגבר עליו מפני החטא שלקח שתי אחיות, ובכן יתקיים מה שאמר יצחק והיה כאשר תריד ופרקת עולו וגו', ולכן נגע בכף ירך יעקב לרמזו על חטאו בשתי אחיות, אך בסוף הודה בעל כרחו, כי לא הביט און ביעקב, ואמר לו יעקב לא אשלחך כי אם ברכתני (הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשיו מעלער עליהן), ואמר לו לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלקים ועם אנשים ותוכל, הרי דשם ישראל רומז שלא בא דבר עבירה ליעקב בשתי אחיות.

ומעתה יבואר לנכון דברי רש"י הנ"ל, מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב, דמעצם הדבר שנקרא בשם ישראל יען כי לא היה בו חטא, בזה נתגלה שלא היה חטא אצל דוד, והיינו דליכא מקום לקטרג על יעקב על מה שנשא שתי אחיות מפני שנקרא אל, ויש אם למסורת, ולפי"ז חיוב אשם תלוי בחתיכה אחת, ומינה דספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא, ולא ילפינן מספק ממזר, דשני כתובים הבכ"א אין מלמדין, וא"כ לא ילפינן ממעילה וטביחה ומכירה לחייב בשליח לדבר עבירה, וממילא דלא משכחת בדוד אף לא מעשה דאוריה, ולזה הו"ל כבודו של דוד בכך ודו"ק.

ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל והוא צלע על ירכו: ואיתא במסכת חולין (דף צ"א:), אמר ר' עקיבא, שאלתי את רבן גמליאל ואת ר' יהושע באיטליז (שוק סמוכין בו בשר) של אימאום (שם מקום), שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל, כתיב ויזרח לו השמש, וכי שמש לו לבד זרחה והלא לכל העולם זרחה, אמר ר' יצחק, שמש הבאה בעבורו (שקעה בעבורו קודם זמנה) זרחה בעבורו, דכתיב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה, (דמשמע דמטא לחרן והדר כתיב ויפגע במקום דהיינו בית אל, דאנתי לא מטא לחרן) וכתוב ויפגע במקום, כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ואני לא התפללתי, כד יהיב דעתיה למיהדר, קפצה ליה ארעא, מיד ויפגע במקום, כד צלי, בעי למיהדר, אמר הקב"ה, צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה, מיד בא השמש (כדכתיב וילך שם כי בא השמש, למה ליה למכתב כי בא השמש, אלא ללמדנו ששקעה קודם זמנה) עיי"ש.

ודקדקו המפרשים למה דוקא כאן כשהלכו לקנות בהמה שאל ר' עקיבא שאלה זו.

והנבס"ד, עפ"ימ"כ בספר חיי אדם (כלל ס"ח אות ד) וז"ל, מצוה בו יותר מבשלוחו, צריך עיון, אם הוא יעשה המצוה לא יהיה מהודר כל כך, כגון שרוצה לכתוב לו ספר תורה ואין מכתבו מהודרה, ואם ישכור סופר יהיה מהודר איזה עדיף עכ"ל, ובשו"ת דברי יציב חחו"מ (סי' צ"ז אות ח) כתב דספיקו של החיי אדם הנ"ל, תליא במה שדנו הפוסקים אי מצוה בו יותר מבשלוחו הוא מן התורה, או רק

ואיתא במסכת קידושין (דף מ"ג.) דבמעילה אמרינן יש שליח לדבר עבירה דילפינן חטא חטא מתרומה, ופריך הגמ' ונילוף מיניה לכל התורה, ומשני דהו"ל מעילה וטביחה ומכירה שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין, ופריך הניחא למ"ד שני כתובים הבכ"א אין מלמדין, אלא למ"ד מלמדין מאי איכא למימר, ומשני, גלי רחמנא בשחוטאי חוץ דם יחשב לאיש ההוא דם שפך, הוא ולא שלוחו וכו', ופריך, ולמ"ד שני כתובים הבכ"א אין מלמדין, הני ההוא ההוא מאי דריש בהו, ומשני, חד למעוטי שנים שאוחזין בסכין ושוחטים (שפטורים מחטאת דשחוטאי חוץ), וחד הוא ולא אנוס, הוא ולא שוגג, הוא ולא מוטעה (דההוא משמע שיהא בהיתוי וביישוב דעתו), ולמ"ד שני כתובים מלמדין יליף להו מהוא ההוא דה"א מיותר, ולמ"ד שני כתובים הבכ"א אין מלמדין הוא ההוא לא דריש עיי"ש.

היוצא לנו מזה, דמאן דס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין דריש ה"א דההוא, ולמאן דס"ל אין מלמדין לא דריש ה"א דההוא.

ובספר שתי ידות פרשת ויקרא (דף ע"ה.) כתב, דזה אי דרשינן הוא תליא בזה, אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם לא דרשינן הוא ההוא, ולמאן דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם דרשינן הוא ההוא, ונמצא לפי"ז דהא אם שני כתובים הבכ"א מלמדין תליא אי דברה תורה כלשון בני אדם, דמאן דס"ל מלמדין ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ולמאן דס"ל אין מלמדין ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, וכ"כ בספר אור חדש עמ"ס קידושין בפתיחה (אות כ"ח).

וברש"י עה"ת (עה"פ ויורח לו השמש) כתב וז"ל, לשון בני אדם הוא, כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר, זהו פשוטו עיי"ש.

ובספר לווית חן (פרשת ויצא) ביאר מה דאיתא בבראשית רבה (פרשה ס"ח-י) עה"פ כי בא השמש, מלמד שהשקיע הקב"ה גלגל חמה שלא בעונתו בשביל לדבר עם יעקב בצנעא, ואימתי החזירה, בחזירתו לבית אביו הה"ד ויורח לו השמש עיי"ש, וביפ"ת דדק בלשון המדרש ואימתי החזירה דמשמע כאלו היה בהכרח שיחזיר אותן השעות ששקעה שלא בעונתו, וי"ל לפי שכבר הבטיח הקב"ה ונשבע לנח דיום ולילה לא ישבותו דהיינו דהמזלות ישמשו תמיד בזמנם ולא ישתנו מדת יום ומדת לילה, וא"כ א"א לשנות שימוש המזלות אלא בתורת הלוואה ופרעון, וזה לפי"מ דאיתא במד"ר שמות (פרשה ל"א-ט"ו) עה"פ לא תהיה לו כנושה הה"ד טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט, בא וראה כל בריותיו של הקב"ה לווין זה מזה היום לזה מן הלילה והלילה מן היום וכו'.

וכן איתא במדרש תנחומא פרשת משפטים (סי' ט"ו), את מוצא בקיץ שהיום לזה מן הלילה מתקופת תבת עד תקופת תמוז ומתקופת תמוז עד תקופת תבת הלילה לזה מן היום וכו', והיינו דא"א לשנות מדת יום ולילה רק בתורת הלוואה, ובאשר לכך היה מן ההכרח לפרוע אותן ב' שעות ששקעה החמה שלא בעונתה כדי שלא לשנות מדת יום ולילה אף במקצת.

ובזה כתב לבאר מה דאיתא בבראשית רבה (פרשה י"א-ו), אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת ירש את העולם במדה שנאמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה, אבל יעקב שכתוב בו שמירת שבת שנאמר ויחן את פני העיר וגו' ירש את העולם שלא במדה שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ וכו' עיי"ש, ולכאורה צ"ב מדוע רק יעקב שמר את השבת, ולהנ"ל יובן, דאע"ה לא היה רשאי לשמור שבת כהלכתה, דהרי ב"נ ששבת חייב מיתה, ואעפ"י שאע"ה החמיר על עצמו לקיים כה"ת עד שלא ניתנה, מ"מ לא היה רשאי לעבור על אזהרת לא ישבותו, אך אחרי שראה יעקב שהקב"ה פרע לו אותן שתי שעות ששקעה חמה שלא בעונתה והוא מחמת ההבטחה דיום ולילה לא ישבותו, ומהשתא נתברר לו דעיקר האי קרא נאמר על תקופת השנה וסדרי שמים וארץ ולא לאזהרה על שביתת האדם, ולכן מעתה קיבל עליו יעקב לשמור את השבת בשלימות, ומשו"ה לא מציינו ששמר יעקב את השבת אלא אחר מעשה שזרחה לו השמש, דדייקא אז באותו שעה נתודע לו דקרא דיום ולילה לא ישבותו קאי על מדת יום ולילה ולא על איסור שביתה.

ובזה כתב לפרש כוונת הגמרא שמש הבאה בעבורו זרחה בעבורו, דמה"ט הוזהר להשלים אותן שעות ששקעה חמה שלא בעונתה עבור יעקב, כיון שנאמר יום ולילה לא ישבותו, שמידת יום ולילה לא ישתנו מסדריהם, ועל כן מכיון שנחסר מזמן זריחת החמה בעת שבא יעקב לתרוץ, ע"כ הוכרח עתה שיורח לו השמש כדי שלא ישתנה מסדריהם עכ"ד.

אמנם במסכת סנהדרין (דף נ"ח.) איתא, אמר ריש לקיש עכו"ם ששבת (ממלאכתו יום שלם) חייב מיתה שנאמר ויום ולילה לא ישבתו (ודריש לא ישבתו ממלאכה דאבני אדם נמי קאי, ולא תימא לא ישבתו אהנין ששת עתים דקרא קאי כלומר לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות), ואמר מר אזהרתן זו היא מיתתן עיי"ש, וכיון דמוקי הקרא יום ולילה לא ישבותו, שב"נ נאסר בשביתה, ולפי"ז לא קאי על מערכות השמים והארץ, ושוב לא היה צורך לזרוח השמש בעבורו.

ונודע קושית המפ' דאי אמרינן דבן נח אסור בשביתה, א"כ תקשי האיך שמרו האבות את השבת קודם מתן תורה, דילמא דינם כב"נ ואינם רשאים לשבות, ובספר חתן סופר שער התפלה (סי' ו) ובספר בית האוצר (מערכת א' אות כ') כתבו לתרוץ, די"ל דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דחשיב שפיר מלאכה, אלא דמלאכת מחשבת הוא דלא הוי, ופטורין עליה בשבת מפאת סמיכות פרשת שבת לפרשת המשכן, ובמשכן כתיב מלאכת מחשבת וכמבואר במסכת חגיגה (דף ע.) ועכ"פ לענין מצות הבן נח דכתיב רק יום ולילה לא ישבותו, ולא כתיב שם מלאכת מחשבת, א"כ הא גם מלאכה שאינה צריך לגופו שפיר לא הוי שביתה כיון דהוי מלאכה עיי"ש.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל מלאכה שאינה צריך לגופו פטור, א"כ ממנ"פ, אי היה להם דין ישראל לא עשו מלאכה דהא פטורין על מלאכה שאינה צריך לגופו, ואי הוי להם דין ב"נ שפיר נחשב להם למלאכה ולא עברו על יום ולילה לא ישבותו.

ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר עיי"ש, וא"ש למה נכתבה פרשת מרגלים לפני פרשת קרח, אף שהיה אחר מעשה קרח, כדי שיהיה סמוך לפרשת מרים, ונדרוש מזה כמו"ש המדרש רבה, ומוכח מזה דדרשינן סמוכין, משום דחזינן דהקפידה תורה לשנות הסדר ולכתוב פרשת מרגלים סמוך לפרשת מרים, כדי שנדע מזה גודל חטאם של מרגלים, ע"י שנדרוש סמוכין.

אך כל זה רק לר' ישמעאל דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם בכפילא איש אחד איש אחד, וסובר דלא היה רק י"ב, ולדידיה מוכרח דהמרגלים נתמנו לנשיאים אחר שמתו הנשיאים הראשונים, ומוכח מדסמכה תורה פרשת מרגלים לפרשת מרים דדרשינן סמוכין, משא"כ לר' עקיבא דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, וס"ל דהיה כ"ד נשיאים, ודריש כן מדכתיב איש אחד איש אחד, ולא מתו הנשיאים הראשונים, וא"כ אין הכרח לומר דפרשת מרגלים היתה אחר מעשה קרח, ושפיר יש לומר דמעשה מרגלים היה תיכף אחר מעשה מרים, ונכתבו הפרשיות כסדרן, וליכא למילף מיניה דדרשינן סמוכין עכ"ד הפרדס דוד.

ומעתה א"ש דברי הגמ' הנ"ל, דעד הכא ס"ל דהא דכתיב ויזרח לו השמש היינו דלשון בני אדם הוא, אך השתא כשראה ר' עקיבא את רבן גמליאל ואת ר' יהושע, שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של רבן גמליאל, וע"כ דס"ל מצוה בו יותר מבשלוחו בכל המצוות, ומינה דס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין, וס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ולכן שאל לו דא"כ מאי הפירוש ויזרח לו השמש, דאי"ל דזהו לשון בני אדם, דהא מכאן מוכח דלא ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם.

וע"ז אמר לו לדידי דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם י"ל פי' אחר על ויזרח לו השמש, דאי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם א"כ ס"ל דלא דרשינן סמוכין, ולפי"ז מלאכה שאצל"ג חייב, א"כ א"א לומר דהאבות עשו מלאכה שאצל"ג, ומעתה בהכרח דהאבות לא נצטוו על השביתה, וממילא דלא ישבותו קאי על מערכת השמים והארץ, ולפי"ז יש לומר דמאי דכתיב ויזרח לו השמש, היינו שמש ששקעה בעבורו זרחה בעבורו ודו"ק.

ויאמר עשו יש לי רב אחי יהי לך אשר לך: וכתב רשיז"ל, כאן הודה לו על הברכות עכ"ל, ובספר קולו של יעקב כתב לפרש מה שאמר יש לי רב, ר"ל אני סובר כסברת רב.

והנבס"ד, דהנה בספר דרשות הר"ן (דרוש השני) הקשה על עצם מכירת הבכורה, איך חל המכירה בעד נזיד עדשים, והא הוי אונאה בשיעור ביטול מקח, דעל כל פנים השררה שיש בבכורה שוה הרבה יותר מנזיד עדשים עיי"ש.

אבל למ"ד דמלאכה שאינה צריך לגופו חייב, א"כ לא שייך לומר דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דהלא אי היה להם דין ישראל א"א להם לעשות מלאכה שאינה צריך לגופו דהלא חייבים על מלאכה שאינה צריך לגופו.

ובספר מעשה רוקח (פ' ויקהל פ"ב) כתב, דלכן אמרינן מלאכה שא"צ לגופה פטור, משום דנסמכה מלאכת שבת למלאכת המשכן, וכמו שבמלאכת המשכן היה מלאכת מחשבת, ה"נ במלאכת שבת לא חייב אלא במלאכת מחשבת כדאמרינן במסכת חגיגה (דף ט.) הלכות שבת המה כהררים התלוין בשערה, מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת מחשבת לא כתיבא (דמלאכת מחשבת לא כתיבא אלא ילפינן לה מדנסמכה ציווי שבת למלאכת המשכן) עיי"ש.

ומעתה ר' יהודה ור' שמעון דפליגי במלאכה שאצל"ג אי חייבין או פטורין קאי בשיטתייהו, אי דרשינן סמוכין או לא, דר"ש לשיטתיה דס"ל דדרשינן סמוכין בכה"ת, עיין במסכת פסחים (דף כ"ה:) ובמסכת סנהדרין (דף טו.), ולכן דרש סמוכין מפרשת שבת למלאכת המשכן, וילפינן מכח הסמיכות שיש בין פרשת שבת למלאכת המשכן דבעינן מלאכת מחשבת בשבת, ולכן ס"ל דעל מלאכה שאצל"ג פטורין, ור' יהודה לשיטתיה דלא דרש סמוכין בכה"ת רק במשנה תורה לחוד, עיין מסכת ברכות (דף כ"א:) ובמסכת יבמות (דף ד.), ואין לו איפוא הוכחה דבשבת בעינן מלאכת מחשבת, ולכן ס"ל דגם על מלאכה שאצל"ג חייבין, ועיין בשו"ת שוואל ומשיב מהדרו"ק (ח"ב סי' ס"א).

ובספר פרדס דוד (פרשת שלח) כתב, דהא אם דרשינן סמוכים או לא תליא אי דברה תורה כלשון בני אדם או לא, עפי"מ דאיתא בירושלמי סוטה (פ"ז הלכה ה'), איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו, על דעתיה דר"ע לשונות ריבויים הם, והיינו שנשלחו כ"ד מרגלים, ור' ישמעאל פליג וס"ל לשונות כפולים הם, ולא היו כי אם י"ב מרגלים, דר"י ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ורע"ק ס"ל דלא יברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

והנה לכאורה קשה, דבפרשת מרגלים כתיב ראשי בני ישראל המה, דהמרגלים היו נשיאים, וכשמנה שמות הנשיאים בפרשת במדבר הם שמות אחרים לגמרי משמות המרגלים שנכתבו בפ' שלח, ובשלמא לר"ע א"ש כיון דהיה כ"ד נשיאים, לכן בפרשת שלח מונה י"ב נשיאים מהם, ובפרשת במדבר מונה שמות י"ב האחרים, אבל לר' ישמעאל דהיו רק י"ב, איך יתכן להיות שמות הנשיאים שנמנה בפרשת שלח הם אחרים ממה שנמנה בפרשת במדבר, ועכ"ח צ"ל דהנשיאים הראשונים מתו בעת מחלקותו של קרח, ובמקומם נתמנו נשיאים אחרים והם המרגלים.

אך לפי"ז נמצא דפרשת מרגלים היתה אחר מעשה קרח, ומדוע בתורה נכתבה פרשת מרגלים לפני פרשת קרח, וצ"ל כמ"ש במדרש רבה (פ' קרח) הובא ברש"י דלכן נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים, לפי שלקתה על עסקי דיבה שדיברה באחיה,

ובספר משען המים (פרשת תולדות) כתב לתרץ, עפ"י המדרש הובא ברש"י פרשת וישלח (פרשה ל"ו) עה"פ ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו וגו', וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו וגו' וישב עשו בהר שעיר, מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק, אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר עיי"ש, וי"ל דמהאי טעמא גופא מכר הבכורה כדי שלא יצטרך לפרוע שני חלקים חוב, אם יירש שני חלקים בארץ כדין בכור שנוטל פי שנים, ואחר זמן נתיישב בדעתו שאף חלק הפשוט אינו רוצה לירש כדי שלא יפרע כלל מהחוב והלך לארץ אדום, וממילא מבואר דבאמת לא היה שום אונאה במכירת הבכורה דהרי הרויח עשיו שלא יצטרך להגלות, וכתב שם במשען המים דכ"ז א"ש אי אמרינן דארץ ישראל מוחזקת הוא מאבותינו דלכן הדין נותן דמי שיורש את אביו הוא יפרע חוב אביו, אך אי ס"ל ארץ ישראל אינה מוחזקת מאבותינו, אין טעם הנ"ל למכירת הבכורה עולה יפה, ושוב היה יכול עשיו לבוא בטענת אונאה עכ"ד.

וברש"י עה"ת פרשת לך (ל"ג) עה"פ ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט והכנעני והפריזי אז יושב בארץ כתב, לפי שהיו רועי של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים, ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל, והם אומרים ניתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט בן אחיו יורשו ואין זה גזל, והכתוב אומר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין עכ"ד, אמנם לעיל בפסוק (ל"ב) והכנעני אז בארץ פרש"י, שהיה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם, שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו וכו' עיי"ש, ונמצא לפי"ז שבאמת היתה הארץ ביד אברם שהוא מזרעו של שם, אלא שהכנעני היה כובש ממנו בכיבוש מלחמה.

וראיתי מהשפע חיים זצ"ל דזה אי ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו או אינה מוחזקת תליא בזה, דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ט), כל דבר שנאמר לבני נח ולא נשנית בסיני, לישראל נאמרה ולא לבני נח, ומקשינן אדרבה מדלא נשנית בסיני לבני נח נאמרה ולא לישראל (לבני יעקב בעוד שהיו בני נח נאסר להם ולא משבאו לכלל ישראל), ומשני ליכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ולא, והרי יפת תואר דלישראל מותר ולעכו"ם אסור, התם משום דלאו בני כיבוש ניהו (לא נתנה ארץ לכבוש כי אם לישראל שאף לישראל לא הותר יפת תואר אלא במלחמה ע"י כיבוש) עיי"ש, ומעתה אי אמרינן מי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ומוכח דעכו"ם לאו בני כיבוש מלחמה ניהו, ולפי"ז לא זכו בה הכנעני ע"י הכיבוש, וא"כ נשארה הארץ ביד בני שם, וזכה אברהם בנחלת הארץ כשהבטיחו הקב"ה אף שהיה הכנעני בארץ, וממילא ארץ ישראל היתה מוחזקת בידם.

ובזה יתבאר הרמז יש לי רב, דעכשיו שעשיו בא להודות על הברכות, אמר יש לי רב, דצריך אני להודות לשיטת רב דס"ל דיפת תואר לא התירו בה אלא בעילה ראשונה בלבד, וקשה לדידיה מי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ולדידיה אמרינן דעכו"ם לאו בני כיבוש ניהו, ולא זכו בה הכנעני ע"י כיבוש, והארץ נשארה ביד בני שם, ואברהם זכה בנחלת הארץ, וארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, ושפיר קנה יעקב את הבכורה, ובדין מגיע לו הברכות, כמש"כ רש"י בפרשת תולדות (פרשה כ"ז-ל"ו), אמר יצחק עכשיו לבכור ברכתי, גם ברוך יהיה, ולכן אחי יהי לך אשר לך ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com